

Robert Tabaszewski

POWSTANIE I ORGANIZACJA C.K. SĄDU OBWODOWEGO W NOWYM SĄCZU W LATACH 1855–1914

Uwagi wstępne

Jednym z ważnych momentów w dziejach miasta było podjęcie w 1854 r. decyzji o ustaleniu siedziby obwodu sądowego w Nowym Sączu¹. Rozpoczęcie w 1855 r. działalności przez Sąd Obwodowy (Kreisgericht in Neu-Sandez), jako cesarskiej placówki wymiaru sprawiedliwości było dla miasta szansą na rozwój ekonomiczny i demograficzny². W zakres działania sądu obwodowego wchodziły sprawy osobowe, majątkowe, rodzinne, spadkowe, skarbowe, rejestrowe i handlowe. W ramach jurysdykcji sądu obwodowego mieściły się również najpoważniejsze sprawy karne, tzw. gardłowe. Powołanie Sądu Obwodowego w Nowym Sączu miało swoje daleko idące konsekwencje polityczne, gospodarcze i społeczne. Przede wszystkim stanowiło realizację prawa mieszkańców miasta i regionu do sądu. Celem niniejszego artykułu jest nakreślenie organizacji wewnętrznej i funkcjonowania C.K. Sądu Obwodowego w Nowym Sączu w latach 1855-1914³. Umożliwi to również właściwe zrozumienie podejmowanych tam decyzji procesowych. Historia tego sądu to przede wszystkim jednak historia samych Sądeczan, których sprawy były przedmiotem rozstrzygnięcia prawnego.

Sądownictwo Nowego Sącza do 1855 r.

Prawo do sądu, rozumiane jako powszechne uprawnienie jednostki, przysługujące „każdemu”, to stosunkowo młoda zasada prawna mająca źródła w ideach oświeceniowych, rozwinięta w wieku XIX⁴. W ujęciu negatywnym oznaczała ona zniesienie partykularyzmów stanowych i przyznanie tego uprawnienia jednostce bez żadnych wyłączeń podmiotowych, w tym bez względu na pochodzenie i posiadany status społeczny. W ujęciu pozytywnym to możliwość uzyskania rozstrzygnięcia przed organem niezależnym od władzy administracyjnej. Proces przechodzenia od tymczasowych form sądowniczych do form

¹ G.M. Kowalski, *Zarys historii Sądu Apelacyjnego w Krakowie. Od zaborów po czasy współczesne*, [w:] Świat, Europa, Mała Ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzkiemu w 80-lecie urodzin, red. M. Małecki, Bielsko-Biała 2009, s. 485-486; T.J. Kotliński, *Sąd Obwodowy w Wadowicach. Jego prezydenci i radcy (1882-1899)*, „Wadoviana: przegląd historyczno-kulturalny”, 2015, t. 18, s. 26-41.

² S. Grodziski, *Samorząd gminny i powiatowy w Galicji epoki autonomicznej*, „Krakowskie Studia Prawnicze”, 1992, s. 77-90.

³ K. Meus, *Początki Sądu Obwodowego w Wadowicach w XIX w.*, [w:] *Wadowice. Siedem wieków historii*, red. T. Graff, Kraków 2009, s. 103-132.

⁴ D. Dudek, *Prawo do sądu*, [w:] *Zasady Ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009, s. 108.

stałych oraz od sądownictwa stanowego do powszechnego wymiaru sprawiedliwości odbywał się na terenie Galicji w trzech etapach: pierwszy w latach 1772-1784, będący prowizoryczną syntezą dawnego patrymonialnego systemu sądownictwa staropolskiego z partykularnym prawem austriackim; drugi, jako próba wprowadzenia w latach 1785-1855 pierwszych reform sądowniczych unifikujących sądownictwo i przyznających każdemu prawo do sądu; trzeci – po 1855 r. – będący korektą poprzednich reform, w których uniezależniono sądownictwo powszechne od władzy administracyjnej.

Na gruncie prawa staropolskiego nie tylko prawo do sądu, ale sama możliwość dochodzenia przed sądem swoich racji była krępowana przez więzy stanowe i uzależniona od miejsca zamieszkania⁵. Praktycznie do końca XVIII w. mieszkańcy Nowego Sącza byli związani staropolskimi instytucjami prawa miejskiego⁶. Funkcje sądownicze pełniły magistraty z wybieralną ławą wójtowską (tzw. sąd wójtowski-ławniczy). W ich składzie, na czele z wójtem, znajdowali się przedstawiciele wybierani spośród sądeckiego patrycjatu⁷. Kompetencje tego sądu były wyjątkowo szerokie: obejmowały one sprawy karne, większość spraw cywilnych, majątkowych, spadkowych, rzeczowych i handlowych zawieranych na terenie miasta. Wójt samodzielnie orzekał jedynie w łatwiejszych sprawach cywilnych. Pod jurysdykcją ławy wójtowskiej znajdowali się w zasadzie wszyscy sądeccy mieszczanie, sąd rozpoznawał także sprawy niektórych mieszkańców przedmieść i wsi⁸. Osoby spoza Nowego Sącza, w zależności ich pochodzenia i posiadanego statusu, podlegały sądom królewskim i dominalnym. Odrębne sądownictwo posiadali Żydzi⁹.

Od czasu przejścia Sądecczyzny pod panowanie austriackie w 1770 r. władze cesarskie zdecydowały się utrzymać dotychczasową organizację sądowniczą, którą tworzyły fora monarsze (sądy królewskie) oraz sądy patrymonialne (dominialne)¹⁰. Do 1784 r. skasowano sądownictwo ziemskie i grodzkie, w tym sądecki urząd grodzki, ale nowo utworzone fora sądowe, z których korzystała sądecka szlachta, wciąż nie były niezależne, bowiem podporządkowano je administracji austriackiej¹¹. W konsekwencji praktycznie cały aparat sądowniczy składał się z urzędników pochodzących z krajów austriacko-czeskich¹². W samym Nowym Sączu, ze względu na braki kadrowe administracji cesarskiej, utrzymano dotychczasowe sądownictwo patrymonialne, w tym ławę

⁵ R.K. Tabaszewski, *Adwokaci Nowego Sącza do 1945 roku*, Nowy Sącz 2014, s. 11-17.

⁶ A. Zaroda-Dąbrowska, *Ustrój samorządowy miasta Nowego Sącza w latach 1866–1918. Model normatywny a praktyka ustrojowa. Rozprawa doktorska*, Kraków 2006, mps, s. 44.

⁷ K. Krawczyk, *Ludność miasta Nowego Sącza w okresie autonomicznym (l. 1866–1914)*, „Rocznik Sądecki” 1973, t. XIV, s. 316.

⁸ A. Zaroda-Dąbrowska, dz. cyt., s. 51; L. Migrała, *Ratusz w Nowym Sączu*, Nowy Sącz 2009, s. 10-11.

⁹ M. Mikołajczyk, *Żydzi jako oskarżeni przed sądami miejskimi w przedrozbiorowej Polsce*, [w:] *Cuius regio, eius religio? t. II*, red. G. Górski, L. Cwikła, M. Lipska, Lublin 2006, s. 151.

¹⁰ S. Grodziski, G. Nieć, *Studia galicyjskie*, Kraków 2007, s. 259.

¹¹ S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, *Szlachta urzędnicza w Nowym Sączu*, [w:] *Dzieje Miasta Nowego Sącza*, t. I, red. F. Kiryk, Warszawa-Kraków 1992, s. 761; A. Ślusarczyk, *Historia Sądu w Muszynie*, „Almanach Muszyny” 2000, s. 46.

¹² S. Grodziski, *Udział Polaków w centralnych organach austriackiej administracji i sądownictwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Polonijne” 1976, z. 2, s. 181.

Sąd Obwodowy w Nowym Sączu

wójtowską¹³. Podobnie jak w okresie staropolskim, jej skład orzekający stanowili przede wszystkim przedstawiciele różnych zawodów, którzy nie byli profesjonalnie przygotowani do pełnienia funkcji sędziowskich. Często zdarzało się, że poza pisarzem miejskim, nikt z danego składu nie potrafił czytać i pisać w stopniu w jakim było to niezbędne. Był to stan przejściowy, bowiem ostatnie wybory do składu wójtowsko-ławniczego na zasadach staropolskich odbyły się w 1780 r. Magistrat zaś poddano władzy cyrkularnej¹⁴.

Próbie odwrócenia dotychczasowego *status quo* stanowiła reforma miast z 1782 r.¹⁵, znosząca dotychczasowe organy miejskie. Od tej pory jurysdykcję nad mieszkańcami miasta sprawował magistrat, zaś funkcje *quasi* sędziowskie wykonywali syndycy, czyli specjalnie sprowadzani do miasta urzędnicy, w niektórych sprawach wspomagani przez miejscowych rajców¹⁶. Ich kadencja trwała cztery lata, z możliwością przedłużenia na czas dalszy. Reforma z 1782 r. umożliwiła wymianę urzędników pod pretekstem konieczności usunięcia ludzi mało zdolnych, niemoralnych i nieobeznanych w prawie. Stąd też władze cesarskie od 1805 r. wprowadziły nakaz obsadzania magistratu w drodze konkursu zatwierdzanego przez sąd apelacyjny i Gubernium¹⁷. Po 1828 r. wymagano, aby

¹³ A. Zaroda-Dąbrowska, dz. cyt., s. 52; A. Arytmiak, *Z przeszłości Nowego Sącza (1772–1822)*, Nowy Sącz 1930, s. 8, 14.

¹⁴ S. Grodziski, *Zabór austriacki 1772–1848*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. II, red. J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, Warszawa 1981, s. 716; G. Zamojski, *CK Sąd Powiatowy w Nowym Targu 1868–1914. Studium z dziejów sądownictwa galicyjskiego*, „Rocznik Nowotarski” 2005, s. 61.

¹⁵ D. Malec, J. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków, s. 44.

¹⁶ M. Adamczyk, U. Perkowska, *Stosunki ustrojowe*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. II, red. F. Kiryk i S. Płaza, Kraków 1993, s. 25; L. Migrała, *Nowy Sącz w okresie centralistycznych rządów austriackich (1770–1867)*, „Rocznik Sądecki” 2013, t. XLI, s. 76.

¹⁷ A. Zaroda-Dąbrowska, dz. cyt., s. 52.

potencjalni kandydaci na urzędy burmistrza i syndyka legitymowali się znajomością języka niemieckiego, polskiego i łaciny, a także posiadali dyplom potwierdzający odbyte studia i zdane egzaminy z zakresu filozofii, prawa i przepisów politycznych¹⁸. Proces stopniowej profesjonalizacji trwał do 1841 r., kiedy sądecki magistrat został uznany przez sąd apelacyjny za sąd kolegialny, czyli składający się z co najmniej trzech egzaminowanych sędziów zawodowych¹⁹. Jednocześnie nakazano sporządzanie wszelkich pism i korespondencji urzędowej w języku niemieckim, jako oficjalnym języku cesarstwa, zaś urzędnikom magistratu wyznaczono okres przejściowy trzech lat na jego nauczenie się. Ponieważ władze Nowego Sącza przez długie lata nie stosowały się do tego nakazu, język niemiecki w dokumentacji sądowej pojawił się dopiero w latach czterdziestych XIX w.²⁰

Powołanie Sądu Obwodowego w Nowym Sączu

Uprawnienia sądownicze magistrat Nowego Sącza utrzymał na starych zasadach do 1848 r. Dopiero pod wpływem wydarzeń Wiosny Ludów nastąpiły istotne zmiany w strukturze sądownictwa lokalnego. Było to związane także z włączeniem Rzeczypospolitej Krakowskiej do monarchii austriackiej oraz gruntowną reorganizacją wymiaru sprawiedliwości na terenie Galicji²¹. W 1850 r. została zatwierdzona przez cesarza propozycja nowej struktury sądownictwa, a odpowiedni patent cesarski dla Galicji i Bukowiny został wydany w tym zakresie w 1850 r.²² W związku z likwidacją poddaństwa w Galicji zmieniło się także podejście do podsądnego, który stał się podmiotem a nie przedmiotem postępowania sądowego. Zgodnie z rozporządzeniem C.K. Galicyjskiego Sądu Apelacyjnego, z uwagi na „zmienione stosunki”, nakazano władzom sądowym zwracanie się do stron w postępowaniu karnych i cywilnych tytułem „Pan” i „Pani”. Przywilej ten dotychczas przysługiwał jedynie szlachcie, urzędnikom, plebanom oraz duchowieństwu²³. Dotychczasowi poddani sądeckich forów i dominiów uzyskali także prawo odwoływania się do sądów państwowych, a także uprawnienie występowania przed sądami osobiście, bez konieczności reprezentacji politycznej²⁴. Jednak uniezależnienie sądów od

¹⁸ Tamże; M. Adamczyk, U. Perkowska, dz. cyt., s. 20.

¹⁹ Zob. Ogłoszenie Sądu Apelacyjnego z dnia 30 marca 1841 r. [za:] K. Golachowski, *Wstęp do inwentarza zespołu akt Magistratu Miasta Nowego Sącza*, Nowy Sącz 1954, s. 4.

²⁰ A. Zaroda-Dąbrowska, dz. cyt., s. 53; M. Adamczyk, U. Perkowska, dz. cyt., s. 26.

²¹ Obwieszczenie Rządu krajowego o przyłączeniu obwodów galicyjskich: wadowickiego, bocheńskiego, sandeckiego, jaśielskiego, tarnowskiego i rzeszowskiego, do ustanowionej w Krakowie C.K. komisji gubernijalnej, *Zbiór ustaw prowincjonalnych dla Królestw Galicji i Lodomerii z roku 1848*, Lwów 1854, s. 107, dalej jako *Zbiór ustaw prowincjonalnych*.

²² Cesarskie rozporządzenie z dnia 6 listopada 1850 r. mocą którego ustanawia się organizacja sądowa w krajach koronnych Galicji i Lodomerji wraz z Krakowem, Oświęcimem i Zatorem, tudzież na Bukowinie (Dziennik Praw Państwa, dalej jako Dz.P.P. z 1850 r. Nr 497).

²³ Rozporządzenie C.K. Galicyjskiego Sądu Apelacyjnego do wszystkich podwładnych sądów cywilnych i karnych z dnia 9 VIII 1848 r., *Zbiór ustaw prowincjonalnych*, Lwów 1853, s. 287-288.

²⁴ S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, Lwów 1920, s. 154; Postanowienie Cesarskie, którem znoszą się przepisy o przyzwaniu reprezentantów politycznych, kameralistycznych i górniczych do wydawania sądu w sprawach sądowych, *Zbiór ustaw prowincjonalnych*, Lwów 1854, s. 38; Rozporządzenie Ministerstwa Sprawiedliwości, czyli przepis załatwiania w sądach apelacyjnych tak zwanych potocznych przedmiotów, *Zbiór ustaw prowincjonalnych*, Lwów 1854, s. 38;

cesarskiej administracji trwało kilka lat, zaś ostateczna likwidacja sądowniczej funkcji sądeckiego magistratu nastąpiła w połowie XIX w.

Sądownictwo powszechne w Galicji obowiązywało od 1 stycznia 1855 r.²⁵ Na podstawie cesarskiego patentu z 1852 r. dokonano gruntownej przebudowy procedury cywilnej²⁶, a w 1854 r. również procedury karnej²⁷. Tryb i porządek wewnętrzny sądów określała ustawa o wewnętrznemu urządzeniu i porządku czynności władz sądowych. Na podstawie szeregu kolejnych aktów prawnych zlikwidowano dotychczasowe fora rozstrzygania cywilnych sporów partykularnych: magistraty i justycjariaty, a także fora monarsze: sądy szlacheckie, kryminalne, górnicze oraz wekslowe i handlowe²⁸. Zastąpiła je nowa struktura sądownicza powołująca Wyższy Sąd Krajowy dla Galicji Zachodniej z siedzibą w Krakowie oraz Wyższy Sąd Krajowy dla Galicji Wschodniej z siedzibą we Lwowie, jako instancje apelacyjne od orzeczeń wydanych przez trybunały I instancji. Te zaś stanowiły sądy obwodowe (nazywane także sądami krajowymi lub komitetowymi) z siedzibami w Krakowie (sąd krajowy), Nowym Sączu, Tarnowie i Rzeszowie (sądy obwodowe)²⁹. Były one jednocześnie instancjami odwoławczymi od spraw rozpoznawanych przez urzędy powiatowe, jako najniższa instancja sądownicza³⁰. Urzędowi powiatowemu w ramach obwodu sądeckiego powierzono rozpatrywanie określonych spraw niezatrzeżonych dla innych sądów, natomiast sprawy karne miał rozstrzygać sąd miejsko-delegowany w Nowym Sączu, drobne zaś sprawy kryminalne pozostawiono władzom policyjnym³¹.

Celem reformy wymiaru sprawiedliwości było stworzenie dość gęstej sieci sądów, które miały zastąpić formy sądownictwa doraźnego i partykularnego. Granice okręgów sądowych musiały być zgodne z granicami powiatów i obwodów administracji politycznej. Ponieważ sądownictwo związane ściśle z podziałem administracyjnym Cesarstwa, miasto, które miało być siedzibą urzędu powiatowego bądź okręgu automatycznie stawało się miejscem powstających struktur sądowniczych. Na przychyłność w tym zakresie mogła liczyć miejscowość, której władze były gotowe oddać bezpłatnie lub w tanią dzierżawę budynek na potrzeby nowego sądu i aparatu administracyjnego³². Podobnie siedziby trybunałów pierwszej

Zbiór ustaw prowincjonalnych, Lwów 1854, s. 57; Rozporządzenie C.K. Galicyjskiego Sądu Apelacyjnego, aby strony dochodzące praw swoich, rekursa, skargi i inne podania wnosili wprost do właściwych swoich władz sądowych, *Zbiór ustaw prowincjonalnych*, Lwów 1854, s. 79.

²⁵ Organizacja władz sądowych i politycznych w Galicji oparta została na rozporządzeniu z 24 kwietnia 1854 r. dotyczącym się politycznej i sądowej organizacji Królestw Galicji i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krajowskim i z Księstwami Oświęcimskiem i Zatorskiem (Dz.P.P. z 1854 r. Nr 111).

²⁶ Patent Cesarski z dnia 3 V 1853 (Dz.P.P. z 1853 r. Cz. IV, Nr 10), s. 253 i n.

²⁷ Patent Cesarski z dnia 20 XI 1852 r. (Dz.P.P. z 1852 r. Nr 251); R. Tabaszewski, dz. cyt., s. 19.

²⁸ M. Dalecki, *Z dziejów ustroju i kancelarii sądów w środkowej Galicji w latach 1855–1918*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1995, t. IX, s. 98.

²⁹ T.J. Kotliński, *Sądownictwo powszechne w Rzeszowie w latach 1855–1939*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2010, t. XXII, s. 25; Patent Cesarski z dnia 3 V 1853 r. (Dz.P.P. z 1853 r. Nr 81).

³⁰ Rozporządzenie Ministrów Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości i Skarbu z dnia 19 I 1853 r. (Dz.P.P. z 1853 r. Cz. IV, Nr 10), s. 21–23.

³¹ Zob. J. Kotliński, *Sądownictwo w Galicji wschodniej w latach 1855–1914. Rozprawa doktorska*, Lublin 2015, mps, s. 16–17.

³² L. Krzyżanowski, *Sędziowie w II Rzeczypospolitej*, Katowice 2011, s. 35; „Gazeta Sądecka”, 1 X 1909, nr 9, s. 4.

instancji miały mieć siedzibę w tym miejscu, w którym znajdowała się siedziba działania administracji politycznej. Oznaczało to, że sędziowie powiatowi byli *de facto* zależnymi urzędnikami. Ponieważ zmiany te chciano wprowadzić jak najszybciej, również sędziów i urzędników niższego szczebla pouczono, aby „w jak najkrótszym czasie pouczali się dokładnie języków w kraju używanych”³³.

W okresie autonomicznym aspiracje do bycia siedzibą sądu obwodowego, poza Nowym Sączem, zgłaszało kilkadziesiąt miast galicyjskich. W działania na rzecz utworzenia nowej instytucji włączyli się lokalni działacze i mieszkańcy regionu. Jednak to dzięki decyzjom komisji ministerialnej decydującej o powołaniu nowych sądów kandydatura Nowego Sącza przeważała. W skład komisji wchodził m.in. hrabia Antonii Kostecki, a także Antoni Panosch, będący przyszłymi członkami prezydium sądeckiego sądu obwodowego³⁴. Funkcje w sądzie sądeckim otrzymali prawdopodobnie nie tylko z racji na swoje umiejętności prawnicze, ale również w nagrodę za lojalność wobec cesarza³⁵. W pierwotnej wersji projektu miały być powołane większe sądy ziemskie (nie Nowy Sącz, a Jasło z Tarnowem było proponowane na siedziby większych okręgów sądowych)³⁶. W 1850 r. zasadniczo zmieniono koncepcję rozmieszczenia okręgów sądowych, a także zdecydowano się na wprowadzenia sądów powiatowych miejsko-delegowanych, dzięki czemu Nowy Sącz, Tarnów i Rzeszów zostały siedzibami nowo utworzonych obwodów³⁷. W ten sposób, w Nowym Sączu powstał Sąd Obwodowy, pod którego jurysdykcję znajdowały się obwody sądów sądeckiego i jasielskiego, a także sąd urzędu powiatowego dla obszaru Gefälle-Bezirks-Gericht, który przejął funkcje magistratu sądeckiego.

Sąd Obwodowy w Nowym Sączu został utworzony w 1855 r. na podstawie rozporządzenia Ministra sprawiedliwości z dnia 29 czerwca 1855³⁸. Swoje funkcjonowanie rozpoczął zaś z dniem 29 września 1859 r. W strukturze sądu pozostawała do 1873 r. także prokuratura państwa oraz więzienie sądowe, a w miejscu skasowanego w 1786 r. zakonu pijarów władze austriackie założyły zakład karny³⁹. W zakresie jurysdykcji Sądu Obwodowego znajdowały się sprawy cywilne i karne, natomiast w ramach działania urzędu powiatowego rozpatrywano jedynie sprawy cywilne. Zakres kognicji nowo powstałego obwodu obejmował cały dawny okręg ziemski sądecki oraz część okręgu jasielskiego. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu, jako trybunał pierwszej instancji dla miasta

³³ Obwieszczenie Prezydium Trybunału Apelacyjnego z 16 I 1849 r., *Zbiór ustaw prowincjonalnych*, Lwów 1853, s. 118.

³⁴ „Gazeta Lwowska”, 20 I 1851, nr 15, s. 57.

³⁵ T.J. Kotliński, *Zwierzchnicy sądownictwa galicyjskiego*, Warszawa 2013, s. 11, przypis 9.

³⁶ W jednej z wersji projektu przyjęto, że w Nowym Sączu będzie „Okręgowy Sąd I klasy w Nowym Sączu dla swego własnego okręgu i dla okręgów sądów okręgowych w Limanowej, Zbyszczach i Krynicy”, zob. „Gazeta Lwowska”, 16 XI 1850, nr 264, s. 1063-1064; „Gazeta Lwowska” 1850, nr 265, s. 1066-1067.

³⁷ Jasło po wielu latach starań zostało siedzibą obwodu. Sąd obwodowy w tym mieście został jednak oddany do użytku publicznego w 1888 r., a więc ponad trzy dekady później niż sąd w Nowym Sączu. Zob. „Gazeta Lwowska”, 8 XI 1888, nr 256, s. 1.

³⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 29 VI 1855, Dz.P.P. z 1855 r. nr 177, s. 520-521. Odmienne: *Siedziby sądów apelacji krakowskiej*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2008, nr 11, s. 76.

³⁹ M. Adamczyk, U. Perkowska, dz. cyt., s. 25.

i całego okręgu, podlegał Wyższemu Sądowi Krajowemu w Krakowie. Z kolei sądeckiemu sądowi podporządkowane były urzędy powiatowe, wówczas jednostki administracji politycznej, w zakresie ich czynności sądowych⁴⁰. Ponadto sądowi obwodowemu podlegał również sąd miejsko-delegowany w Nowym Sączu, który zajmował się sprawami karnymi.

Dnia 4 lipca 1855 r. opublikowano decyzję Ministra Sprawiedliwości dotyczącą pierwszej obsady nowo powstałych sądów w Galicji Zachodniej, w tym skład personalny Sądu Obwodowego⁴¹. Powołano prezydenta, wiceprezydenta, radcę sądu krajowego przy sądzie obwodowym, trzech radców sądu obwodowego, trzech sekretarzy, sześciu adiunktów sądowych, a także dyrektora kancelarii sądowej. Pracami sądu kierował prezydent, sędzia Antoni Kostecki. Był on znany sądeckiej szlachcie stąd, że został oddelegowany z dawnego *Forum Nobilium Tarnoviensis*, gdzie jeszcze do 1855 r. orzekał w sprawach odwoławczych⁴². Funkcję wiceprezydenta objął Antoni Panosch, były radca kryminalny w Stanisławowie⁴³. Radcą sądu krajowego przy sądzie obwodowym został Franciszek Ozurewicz, dotychczasowy radca sądu kryminalnego w Rzeszowie. Radcami sądu obwodowego zostali: dotychczasowy radca *Forum Nobilium* w Tarnowie Józef Schützel, radca kryminalny w Wiśniczu Franciszek Ryłski, radca trybunału w Krakowie Teofil Brzeziński, protokółista rady przy *Forum Nobilium* w Stanisławowie Leopold Szydłowski, aktuariusz sądu karnego w Wiśniczu Teodor Kuszpeciński, aktuariusz sądu karnego w Wiśniczu Michał Dobrzański, aktuariusz sądu karnego w Rzeszowie Adolf Arzt oraz aktuariusz sądu karnego w Rzeszowie Józef Hawliczek. Ten ostatni sprawował przy Sądzie Obwodowym w Nowym Sączu funkcję prokuratora publicznego⁴⁴.

Oprócz stanowisk orzekających zadecydowano również o obsadzie niższych stanowisk sądeckiego sądu. Pierwszymi sekretarzami rady Sądu Obwodowego w Nowym Sączu zostali: dotychczasowy sekretarz *Forum Nobilium* w Tarnowie Jan Łucki, aplikant sądowy w Krakowie Maksymilian Grabowski, auskultant krajowy Jan Pogonowski, przeznaczony również na zastępcę prokuratora publicznego. Adiunktem sądowym został komornik sądowy w Kętach Andrzej Stupnicki oraz aplikant sądowy w Krakowie Józef Gulkowski, a także auskultanci krajowi: Rudolf Schmiritz, Michał Liśkiewicz, Kajetan Orlecki i Nicefor Więckowski. Pierwszym dyrektorem kancelarii sądowej mianowano Adama Kucharskiego, dotychczasowego kancelistę w tarnowskim *Forum Nobilium*. Adiunktami w kancelarii sądowej zostali Seweryn Maciejewski z Rzeszowa oraz

⁴⁰ Początkowo w okręgu sądu obwodu nowosądeckiego zlokalizowano 8 sądów powiatowych: w Starym Sączu, Krościenku, Nowym Targu, Limanowej, Ciężkowicach, Grybowie, Krynicy oraz Gorlicach. G. Zamoyski, *CK Sąd Powiatowy w Nowym Targu: 1868–1914. Studium z dziejów sądownictwa galicyjskiego*, „Almanach Nowotarski”, 2005, s. 58–64; M.M. Gądek, *Austriacka procedura karna z 1853 i 1873 roku w praktyce orzeczniczej sądów krakowskich*, [w:] *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, t. XVI, pod red. M. Malec, Kraków-Lublin-Łódź 2013, s. 247.

⁴¹ „Czas”, 6 VII 1855, nr 150, s. 2. Ze względu na braki kadrowe, w wielu sądach obsadę stanowili prywatni radcy, justycjariusze, mandatariusze prywatni, rzadcy, asesorzy i syndycy magistraccy.

⁴² *Schematismus des Königreiches Galizien* [dalej: Schematyzm galicyjski] za rok 1855, s. 153.

⁴³ „Gazeta Lwowska”, 15 VII 1855, nr 160, s. 637.

⁴⁴ „Czas”, 7 VII 1855, nr 151, s. 1.

Konstanty Lisowski z Tarnowa⁴⁵. W sumie na początku 1856 r. w Sądzie Obwodowym funkcję sędziego pełniło 9 sędziów, z czego zdecydowaną większość stanowili juryści narodowości polskiej⁴⁶.

Sąd Obwodowy w Nowym Sączu w świetle reform okresu autonomicznego

Ustrój i organizacja sądownictwa w Galicji Zachodniej była kilkakrotnie zmieniana. Nie pozostawało to bez wpływu na funkcjonowanie Sądu Obwodowego w Nowym Sączu, którego okręg, pomimo wielu propozycji jego podziału m.in. na okręg nowotarski i jasielski, zachowano w prawie niezmiennym kształcie aż do upadku monarchii austriackiej. Pierwszą zasadniczą zmianą związaną z wprowadzeniem zasady niezawisłości sądownictwa i uniezależnienia sądów od administracji cesarskiej było powołanie w 1868 r. 105 samodzielnych sądów powiatowych, które zastąpiły kompetencje likwidowanych urzędów powiatowych⁴⁷. Nowe sądy powiatowe rozpoczęły działalność 31 sierpnia 1868 r., zaś okręgi w których wykonywały powierzoną jurysdykcję otrzymały nazwę powiatów sądowych, dla odróżnienia od powiatów politycznych, które zostały objęte zakresem działania starostw powiatowych⁴⁸. Jednocześnie utrzymano instytucję sądów delegowanych, co oznaczało, że w Nowym Sączu były zlokalizowane dwa sądy: obwodowy oraz miejsko-delegowany.

Wskutek powyższej reformy od 1868 r. C.K. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu stał się trybunałem pierwszej instancji dla miasta Nowego Sącza wraz z przedmieściami, a także drugiej instancji dla okręgu powiatów: Nowy Sącz – Grybów – Ciężkowice. W 1862 r. okręg sęddecki o powierzchni 82 7/10 mili² obejmował jurysdykcją 286 254 mieszkańców. Sęddecki obwód sądowy mieścił jeden sąd powiatowy miejski-delegowany (Nowy Sącz) oraz osiem sądów powiatowych delegowanych przy Nowym Sączu: w Starym Sączu, Krościenku, Nowym Targu, Limanowej, Ciężkowicach, Grybowie, Krynicy i Gorlicach⁴⁹. Od 1869 r. przy C.K. Sądzie Obwodowym w Nowym Sączu funkcjonowały także sądy przysięgłych dla przestępstw popełnionych drukiem⁵⁰. Mocą nowego kodeksu postępowania karnego z 1878 r. sądy krajowe i obwodowe stały się instancjami odwoławczymi od wyroków sądów powiatowych⁵¹. Ważną

⁴⁵ Tamże, s. 1-2.

⁴⁶ Schematyzm galicyjski za rok 1856, s. 230. Zarówno Hawliczek, jak i Arzt byli aktuariuszami Sądu Karnego w Rzeszowie, Kuszpeński i Dobrzański aktuariuszami sądu w Wiśniczu, zaś Rylski radcą kryminalnym w tymże sądzie. Obok niego stanowiska radców sprawowali: Anton Schatzel, Franciszek Ścibor Rylski, Józef Sokalski, Józef Hawliczek, Teodor Kuszpeński, Michał Dobrzański, Adolf Arzt i Antonii Schnitzel.

⁴⁷ Ustawa z dnia 11 VI 1868 r. dotycząca organizacji sądów powiatowych (Dz.P.P. z 1868 r. Nr 59). Oddzielenie funkcji sądowych od administracyjnych odbyło się z korzyścią dla obywateli. Pierwszą ważną sprawą była kwestia prawa poboru przez kasę miejską czynszu młynowego od młynarza nad Kamienicą. *Dominikalne prawo poboru czynszów młynowych w Galicji już nie istnieje*, Orzeczenie Trybunału Administracyjnego z 23 XI 1877, sygn. 1/1495.

⁴⁸ M. Dalecki, dz. cyt., s. 99.

⁴⁹ Schematyzm na rok 1868, s. 172-173.

⁵⁰ Zob. Ustawa z dnia 9 marca 1869 r. (Dz.P.P. z 1873 r. Nr 119).

⁵¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości (Dz.P.P. z 1873 r. Nr 152); R. Tomczyk, *Proces karny w monarchii habsburskiej. Od drugiej połowy XVIII wieku do 1918 roku*, „Edukacja Humanistyczna” 2013, nr 1, s. 74.

kompetencją były przyznanie sędziom występującym w obwodzie możliwości orzeczenia kary śmierci za przestępstwa polityczne, co umożliwiła nowa austriacka procedura karna⁵². Z zachowanej dokumentacji nie wynika jednak, aby sędzcy sędziowie obwodowi z tej możliwości w ogóle korzystali. Praktyka ta zmieniła się dopiero po przejściu spraw gardłowych przez sądy przysięgłych.

Likwidacja sądu miejsko-delegowanego w Nowym Sączu dokonała się na podstawie ustawy z 1898 r.⁵³ Od tej pory sąd ten został zrównany z innymi sądami powiatowymi Sądu Obwodowego w Nowym Sączu, niemniej jednak był uzależniony osobowo od tego ostatniego, ponieważ o składzie personalnym decydował prezydent sądu obwodowego, który przydzielał sędziów i urzędników⁵⁴. W 1885 r. okręg Sądu Obwodowego w Nowym Sączu powiększył się o nowo utworzone Sądy Powiatowe w Mszanie Dolnej oraz w Czarnym Dunajcu, zaś w 1886 r. przydzielono mu jurysdykcję nad Sądem Powiatowym w Bieczu. Znacznie ważniejsza decyzja zapadła jednak w 1888 r., kiedy z obwodu Sądu Okręgowego w Nowym Sączu wyłączono niektóre powiaty, a Sąd Powiatowy w Gorlicach oraz Sąd Powiatowy w Bieczu poddano pod jurysdykcję nowo utworzonego Sądu Obwodowego w Jaśle⁵⁵. Kolejna zmiana miała charakter polityczny, a dotyczyła przeniesienia siedziby Sądu Powiatowego w Krynicy do Muszyny, co nastąpiło w 1890 r.⁵⁶ Także mieszkańcy Nowego Targu optowali mocno za utworzeniem odrębnego obwodu w ich mieście. W tej sprawie wielokrotnie pisali, w tym do samego cesarza, jednakże bez skutku, mieszkańcy gminy Zakliczyn, aby utworzyć sąd powiatowy w tym mieście⁵⁷. Na początku XX w. bezskutecznie rozpatrywano również propozycję utworzenia sądu powiatowego w Łącku, a także sądów obwodowych w Bochni i Żywcu⁵⁸.

Warunki lokalowe

Aż do końca lat 90. XIX w. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu nie miał własnych pomieszczeń. Z zachowanej dokumentacji wynika, że pierwotnie budynek sądu i urzędu powiatowego mieścił się w gmachu ratusza miejskiego. W 1855 r., w początkowo korzystano z użyczanych przez magistrat sądecki pomieszczeń. W wyniku reformy powołującej urzędy powiatowe i sąd obwodowy oraz w związku z przebudową skasowanego dekretem cesarskim zespołu oo. Pijarów, część z dawnych klasztornych budynków zaadaptowano na więzienie

⁵² M. Dalecki, dz. cyt., s. 100.

⁵³ Ustawa z dnia 27 listopada 1896 r. (Dz.P.P. z 1896 r. Nr 217).

⁵⁴ M. Dalecki, dz. cyt., s. 100.

⁵⁵ Dz.P.P. z 1888 r. Nr 103, nr 138.

⁵⁶ Już w 1877 r. opowiadano się za przeniesieniem siedziby z Krynicy do Muszyny. Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Pierwszej Sesi Czwartego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1877. Alegat 67; Memoriał w sprawie utworzenia C.K. Sądu obwodowego w Nowym Targu, Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej jako ANKr), sygn. 647; G. Zamoyski, dz. cyt., s. 87-91.

⁵⁷ Alegata do Sprawozdań Stenograficznych z Pierwszej Sesi Siódmego Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1895/6. Alegat 30.

⁵⁸ „Mieszczanin”, 15 V 1905, nr 10, s. 3; „Mieszczanin”, 19 X 1908, nr 20, s. 6.

i sąd⁵⁹. Miejsce to wykorzystywały również władze cyrkułu⁶⁰. Po reformie oddzielającej sądownictwo od urzędów powiatowych korzystano również z budynków wynajmowanych przez starostwo⁶¹. Dokumentacja szczegółowa na ten temat spłonęła w pożarze miasta z 1894 r. Sąd Powiatowy został zaś zlokalizowany w nieistniejących dziś budynkach przy ul. Szwedzkiej⁶². Lokalizacje te miały jednak charakter czasowy, wzorem innych miast galicyjskich, posiedzenia sądowe odbywały się w zaadaptowanych dla tego celu prywatnych kamienicach. Wiadomo, że pod koniec XIX w. rząd dzierżawił lokale od osób prywatnych, mianowicie: od Lampla dom piętrowy na sąd obwodowy, zaś a od Hohmana na sąd powiatowy, płacąc corocznie do 8000 zł czynszu dzierżawnego⁶³.

Rozproszenie pomieszczeń Sądu Obwodowego negatywnie oddziaływało na cały proces wymierzania sprawiedliwości. Oddalenie od siebie budynków sądowych w połączeniu z obowiązującym w Galicji tzw. rygiorem kontumacyjnym było bardzo niekorzystne dla stron procesu⁶⁴. Wiele osób przybywało więc do Nowego Sącza poprzedniego dnia i spędzało nocleg w okolicznych karczmach, aby bladym świtem wraz z oblegającym budynek sądu zgromadzonym w tym samym celu tłumem ludzi czekać na wywołanie sprawy. Ponieważ często rozpoznawane sprawy były dla lokalnej ludności bardzo interesujące, zdarzało się tak, że na widowni znajdowało się kilkaset osób, zaś dwa razy tyle oblegało budynek sądowy w oczekiwaniu na wydanie wyroku⁶⁵. Starania o odrębny lokal podejmowali kolejni prezydenci Sądu Obwodowego, poczynając od Leonarda Jarosza. Rozpoczęcie budowy należało połączyć ze zmianą warunków lokalowych sądeckiego więzienia, w którym więźniowie – jak napisano – „nie mogą się pomieścić z powodu nadzwyczaj wielkiej liczby skazanych w rozprawach o rozruchy. Po dziś dzień jest już uwięzionych przeszło 400, z tych umieszczono w tych dwóch salach starej szkoły gdzie pierwiej odbyły się masowe rozprawy przeszło 10, którzy formalnie, jak śledzie leżą na podłodze wyściełanej słomą, dla braku miejsca i łóżek”⁶⁶.

Po dekadach starań, za czasów prezydenta Juliana Tałasiewicza, ministerstwo zaproponowało budowę nowego budynku, który pomieściłby wszystkie dotąd rozproszone oddziały sądu, mając jednocześnie na uwadze, że powinien być on zlokalizowany blisko dawnej siedziby i dotychczasowego więzienia⁶⁷.

⁵⁹ M. Adamczyk, U. Perkowska, dz. cyt., s. 25.

⁶⁰ G. Olszewski, *Ziemia Sądecka. Monografia historyczna administracji lokalnej*, Nowy Sącz 2014, s. 347.

⁶¹ J. Sygański, *Nowy Sącz, jego dzieje i pamiątki dziejowe*, Nowy Sącz 1892, s. 58.; Z. Beisdorf, B. Krasnowolski, *Urbanistyka, architektura i sztuka*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. II, red. F. Kiryk i S. Plaza, Kraków 1993 s. 158.

⁶² „Z pół.-wschod. narożnika rynku prowadzą dwie ulice: dłuższa na północ Żydowska i krótsza na zachód, prowadząca do sądu obwodowego. Równoległe do ulicy Żydowskiej przechodzi druga, przy której znajduje się kościół paraf. protestancki, sąd obwodowy i dom karny (dawny gmach ks. pijarów)”. *Sącz Nowy*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. X, Warszawa 1899.

⁶³ „Słowo Polskie”, 12 I 1899, nr 11, wydanie poranne, s. 3.

⁶⁴ Stosowanie instytucji rygoru kontumacyjnego, polegającego na nieuwzględnianiu racji osoby nieobecnej, skutkowało automatycznym wydaniem wyroku zaocznego dla osoby, która nie stawiała się na pierwsze posiedzenie sądu.

⁶⁵ Zob. sprawozdanie rozprawy, jaką prowadził radca Ludwik Zdański w sprawie o rzucanie klątw przez rabina na członków społeczności sądeckiej zob. „Gazeta Warszawska” 1877, nr 166, s. 3.

⁶⁶ „Słowo Polskie”, 12 I 1899, nr 11, wydanie poranne, s. 3.

⁶⁷ Księga Konskrypcyjna, sygn. Nk 574 ul. Pijarska 1896-1896, 1910-1920, s. 1-2.

Ministerstwo Sprawiedliwości wyasygnowało odpowiednią kwotę na zakup od Rady Szkolnej miejscowej parceli zlokalizowanej przy obecnej ul. Pijarskiej 3⁶⁸. Nowy gmach Sądu Obwodowego został wzniesiony w latach 1899–1901. Prace budowlane pod nadzorem inż. Wiktora Budzyńskiego, a następnie inż. Mariana Litawy ruszyły 10 stycznia 1899 r., zaś w latach 1911–1914 dokonano niezbędnej przebudowy⁶⁹. Budowę oddano przedsiębiorstwu, które objęło zarazem stary budynek szkolny, ponieważ prezydent Edward Liebenfeld Kostka na czas przeprowadzanej budowy uzyskał zgodę na odstąpienie bezpłatnie budynku szkolnego na przeprowadzenie masowych procesów. W miejscu starej szkoły męskiej i dotychczasowego domu więźniów stanął budynek sądu powiatowego i więzienie. W związku z odstąpieniem 21 października 1902 r. przez prezydium Sądu Krajowego Wyższego części działki przy sądach, miasto mogło przystąpić do porządkowania okolic ul. Pijarskiej⁷⁰. Sam budynek to „ciężka, neorenesansowa budowla o szerokiej, symetrycznie skomponowanej fasadzie i oszczędnym detalu”⁷¹. W trzykondygnacyjnym budynku mieścił się Sąd Obwodowy, Sąd Powiatowy, zaś piwnice były przeznaczono na cele aresztu⁷².

Struktura sądu

Najważniejszą część struktury personalnej Sądu Obwodowego tworzyło prezydium, na czele z prezydentem. Podporządkowano mu tym samym wiceprezydentów, radców i pomocniczych urzędników sędziowskich⁷³. Prezydent odpowiadał za działalność sędziów i urzędników Sądu Obwodowego, nadzorował także pracę podległych mu sądów powiatowych. Był odpowiedzialny za jakość pracy, w tym stan lokali sądowych⁷⁴. Sądy powiatowe zlokalizowane w siedzibie obwodów prezydent obsadzał sędziami i urzędnikami z ich składu osobowego. W 1862 r. Sąd Obwodowy zatrudniał prezydenta, wiceprezydenta, pięciu radców sądu krajowego, jednego sekretarza sądu krajowego oraz pięciu adiunktów. W 1875 r. miał w składzie prezydenta, sześciu radców, pięciu adiunktów sądowych, a także dziewięciu auskultantów. W kolejnych latach następowało stopniowe zwiększenie etatów sądowych. W 1862 r. skład uzupełniali niżsi urzędnicy: dyrektor sądu, dwoje adiunktów, pięciu niższych oficjałów, pięciu kancelistów⁷⁵.

W 1875 r. w składzie urzędników znajdowali się także dwaj adiunkci urzędów pomocniczych, 8 kancelistów, 6 lekarzy sądowych, lekarz i akuszerka

⁶⁸ K. Golachowski, *Szkic z dziejów szkolnictwa ludowego w Nowym Sączu w okresie zaboru austriackiego*, „Rocznik Sądecki” 1960, t. IV, s. 126-127.

⁶⁹ Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, zespół 311, sygn. 1/311/0/30, s. 1-5.

⁷⁰ Archiwum Narodowe w Krakowie Oddział w Nowym Sączu (dalej jako ANKrNS), zespół 15: Akta miasta Nowego Sącza, sygn. MNS I 239, s. 6.

⁷¹ Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Przekształcenia urbanistyczne, architektura i sztuka*, [w:] *Dzieje miasta...*, t. II, s. 25, s. 326.

⁷² *Siedziby sądów apelacji krakowskiej*, „KZS” 2008, nr 11, s. 76.

⁷³ M. Dalecki, dz. cyt., s. 100.

⁷⁴ T.J. Kotliński, *Sądownictwo powszechne...*, s. 28.

⁷⁵ Schematyzm na rok 1862, s. 166.

więzienna. W skład tego korpusu wchodził także: kapelan, nadzorca więzień powiatowych, 7 woźnych i 10 doradców więziennych i pomocnik więzienny. Ponadto w oficjalnych spisach figurowało 9 notariuszy. Wraz ze zwiększeniem zatrudnienia przybywało spraw do załatwienia, powiększała się również jurysdykcja sądu jako trybunału I instancji. W 1875 r. obejmował 514 miejscowości, 476 gmin katastralnych, 286.254 mieszkańców. Nadzorował sąd powiatowy miejski (Nowy Sącz) i 8 sądów powiatowych delegowanych przy Nowym Sączu: w Starym Sączu, Krościenku, Nowym Targu, Limanowej, Ciężkowicach, Grybowie, Krynicy i Gorlicach⁷⁶. Te ostatnie miały dość słabą obsadę, a sądy w Limanowej i Nowym Targu były pozbawione ksiąg gruntowych. W wyniku reform z 1898 r. C.K. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu pozostał trybunałem I instancji dla miasta Nowego Sącza z jego przedmieściami oraz dla byłego obwodu sądeckiego. Obejmował obszar 4105,48 km², w tym 400 gmin mających rejestr katastralny. W granicach sądu znajdowało się dziewięć sądów powiatowych z siedzibami w Ciężkowicach, Czarnym Dunajcu, Grybowie, Krościenku, Limanowej, Masznej Dolnej, Muszynie, Nowym Targu i Starym Sączu, obejmując 346 619 mieszkańców⁷⁷.

Wraz ze zwiększaniem liczby podsądnych zwiększała się również liczba obsługującego personelu kancelarii sądowej. Na jej czele stał dyrektor, zaraz po nim najważniejsze funkcje pełnili starszy naczelnik kancelarii oraz naczelnik kancelarii. Księgi gruntowe prowadził odrębny urzędnik. Dalsze stanowiska zajmowali oficjałowie zajmujący się prowadzeniem dokumentacji⁷⁸. Ich liczba zależała od aktualnej liczby spraw: w 1913 r. pełniło służbę piętnastu oficjałów, w tym pięciu starszych stopniem. Ponieważ pierwsza maszyna do pisania pojawiła się w Sądzie Obwodowym dopiero na początku XX w., wymagano od nich znajomości kaligrafii, wszystkie pisma sporządzone były neogotykiem⁷⁹. Przy sądzie powołany był lekarz więzienny i dziewięciu lekarzy sądowych, detaksatorowie dóbr i realności, a także specjaliści z zakresu budownictwa i miernictwa, z czego pięciu było przypisanych do Nowego Sącza⁸⁰. Do pomocy duszpasterskiej wyznaczony był kapelan – jezuita. Ważną funkcję pełnili woźni, którzy odpowiadali za bezpieczeństwo pracy sędziów oraz stan techniczny w sądzie, m.in. byli odpowiedzialni za wietrzenie pomieszczeń, nakręcania zegarów, wywoływanie spraw. Udzielali też pomocy osobom przybyłym do sądu, stąd też wymagano od nich znajomości języków: polskiego, ruskiego i niemieckiego.

Sędzia w Nowym Sączu cieszył się uznaniem. Dopiero na przełomie XIX i XX w. dokonały się zasadnicze zmiany w strukturze stanu sędziowskiego.

⁷⁶ Schematyzm na rok 1876, s. 172-173.

⁷⁷ Schematyzm na rok 1913, s. 218.

⁷⁸ M. Klucznicki, *Pamięci zgasłego w dniu 30 Grudnia 1862 r. M. Klucznika oficjaly c. k. Sądu obwodowego w Nowym-Sączu, kolegi – przyjaciela*, Nowy Sącz 1863, s. 4-6.

⁷⁹ ANK rNS, zespół 31/60/0/2: C.K. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu, sygn. 61, s. 277-278, 671, 733-735.

⁸⁰ Schematyzm na rok 1913, s. 219.

W celu stworzenia podstaw niezależności sądów i urzędu sędziego pojawiło się wiele gwarancji materialnych, do których należy zaliczyć m.in. ustawę zasadniczą o władzy sędziowskiej⁸¹ oraz ustawę dotyczącą postępowania dyscyplinarnego⁸². W wyniku reformy cywilnej sędziowie mogli od 1898 r. podczas posiedzeń występować w togach, jako strojach urzędowych. Wcześniej byli zobowiązani do noszenia munduru⁸³. Prezydium uczestniczyło, stosownie do protokołu, w ważnych dla życia miasta wydarzeniach, w tym m.in. w corocznych procesjach Bożego Ciała, uroczystościach państwowych, pogrzebach, czynnościach dobroczynnych i procedurach odznaczeniowych. Prezydenci inicjowali budowę nowych gmachów sądów powiatowych⁸⁴. 16 grudnia 1902 r. prezydent Edward Liebinsfeld Kostka uczestniczył w uroczystości poświęcenia i oddania do użytku gmachu sądu powiatowego i urzędu podatkowego w Muszynie, a następnie w Limanowej⁸⁵.

Skład Sądu Obwodowego zmieniał się, wielu z sędziów podlegało rotacji, a zmiana miejsca pracy wiązała się zazwyczaj z awansem⁸⁶. W omawianym okresie przez Sąd Obwodowy w Nowym Sączu przewinęło się ponad 300 wyższych urzędników sądowych. Coraz więcej sędziów było przenoszonych w stan spoczynku. Przykładowo radca sądu obwodowego Józef Wilusz w uznaniu długoletniej służby uzyskał tytuł radcy sądu krajowego wyższego, co wiązało się nie tylko z prestiżem, ale również z wyższym uposażeniem⁸⁷. W grudniu 1908 r. nastąpiła również zmiana tytułów używanych przez urzędników pracujących w sądzie. Dotychczasowi pomocnicy sędziów, adiunkci, stali się sędziami, zaś sekretarze sądowi sędziami powiatowymi⁸⁸. Wpłynęło to także na status sądu sądeckiego. O ile w 1908 r. w Nowym Sączu było dwunastu radców, sześciu sekretarzy, dwóch adiunktów, trzynastu auskultantów, to w wyniku przeprowadzonej reformy, było trzynastu radców, pięciu sędziów powiatowych, jeden sędzia oraz dziesięciu auskultantów⁸⁹. Nowy podział miał wpływ na zakres obowiązków sędziowskich, w tym na dopuszczenie do orzekania i wynagradzanie.

W wyniku reform okresu autonomicznego nastąpiła repolonizacja sądownictwa. Z analizy materiału prezydialnego wynika, że już w pierwszym składzie Sądu Obwodowego znajdowali się w zdecydowanej większości sędziowie narodowości polskiej, w kolejnych latach przydzielani do niego byli

⁸¹ Dz. P.P. z 1867 r. Nr 44.

⁸² Dz.P.P. z 1868 r. Nr 46.

⁸³ J. Kotliński, dz. cyt., s. 47.

⁸⁴ ANKrNS, zespół 31/60/0/4: C.K. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu, sygn. 71, s. 37, 241.

⁸⁵ „Sądeczanie”, 1 I 1903, nr 1, s. 6.

⁸⁶ Jako przykład należy podać karierę sędziego powiatowego dr Antoniego Malety, który w ramach rotacji sędziowskiej pracował bądź był delegowany w sądach powiatowych w Krościenku, Limanowej, Mszanie Dolnej, Muszynie, Starym Sączu, Nowym Targu oraz Czarnym Dunajcu, a więc w prawie wszystkich podległych Sądowi Obwodowemu w Nowym Sączu placówkach, a wcześniej także pracownika sądu w Czarnym Dunajcu, Mielcu, Jasle, Tarnobrzegu. ANKrNS, zespół 31/60/0/4: C.K. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu, sygn. 104.

⁸⁷ „Mieszczanie”, 15 XII 1908, nr 24, s. 7.

⁸⁸ J. Kotliński, dz. cyt., s. 44.

⁸⁹ Schematyzm na rok 1909, s. 212-213; Schematyzm na rok 1910, s. 212.

urzędnicy pochodzenia niemieckiego (Wilhelm Höflich 1873–1877) i węgierskiego (Franciszek Mátyás 1878–1883)⁹⁰. Dopiero na przełomie wieków zaczęli pojawiać się urzędnicy pochodzenia ruskiego i żydowskiego. Było to wynikiem postulatów części polityków galicyjskich domagających się udziału wszystkich narodowości w wymiarze sprawiedliwości. Według spisu z 1894 r. w obwodzie sądu w Nowym Sączu 82,52% mieszkańców posługiwało się językiem polskim, zaś językiem ruskim 15,12%⁹¹. W drugiej połowie XIX w. pojawili się w składach orzekających również sędziowie pochodzenia żydowskiego, którzy w 1867 r. uzyskali prawo orzekania w sądach galicyjskich. Pierwszym sędzią tej narodowości, sprawującym w latach 1857–1872 funkcję radcy sądu krajowego, był Julius Salomon Friedberg (Julisz Friedberg), pełniący w latach 1873–1874 funkcję wiceprezydenta sądu⁹². Warto zauważyć, że Sąd Obwodowy zatrudniał również tłumacza języka hebrajskiego i niemieckiego⁹³.

Jako przykład dalszych karier może służyć historia pierwszej obsady Sądu Obwodowego. W 1855 r., kilka miesięcy po uzyskaniu nominacji do Sądu Obwodowego w Nowym Sączu, rodzina Franciszka Ścibora Rylskiego po kolejnej decyzji cesarza przeprowadziła się do Krakowa⁹⁴. Podobnie sęddecki radca Adolf Artzt, orzekający w latach 1856–1862, przeniósł się do Krakowa. Dłużej na nominację do krakowskiego sądu musiał czekać Teodor Kuszpeciński, który orzekał w Nowym Sączu w latach 1856–1872, podobnie długo czekał na zwolnienie posady prokuratora w Krakowie Bazyli Kopystyński⁹⁵. Z kolei Michał Liśkiewicz mianowany został sędzią powiatowym w Niepołomicach. Jednak część z nowo mianowanych sędziów związała się z Nowym Sączem na stałe, np. Teodor Ligęza-Przychocki, który w 1894 r. został mianowany adiunktem przy sęddeckim Sądzie Obwodowym, a następnie w 1910 r. został sędzią w Nowym Sączu i orzekał nieprzerwanie aż do przejścia w stan spoczynku w 1927 r.⁹⁶ Niektórzy wskazywali Nowy Sącz jako na miasto, w którym chcieli odbywać praktyki, np. auskultant Kazimierz Solecki w 1896 r. Z Nowego Sącza wywodzili się także znani sędziowie galicyjscy, m.in. Władysław Teleśnicki, Marcin Stuber, Kazimierz Wiśniowski, Jan Barbacki, Antoni Stawy Stawiarski, Wiktor Smolik, Hilary Hubaczek z Łącka. Z miastem związany był również Ludwik Klemensiewicz, syn dyrektora nowosądeckiego gimnazjum, odbywający w latach 1874–1876 praktyki jako auskultant, w latach 1884–1889 adiunkt w Nowym Sączu⁹⁷.

⁹⁰ Na temat węgierskiego pochodzenia sędziego zob. M. Kurzeja-Świątek, *Folklorysta Karol Mátyás i jego prace o Sądeczynie*, „Rocznik Sądecki” 2014, t. XLII, s. 252.

⁹¹ S. Starzyński, *Sprawy konstytucyjne i gminne na Sejmie 1894*, „Przegląd Sądowy i Administracyjny”, nr 33, 1984, s. 272.

⁹² L. Krzyżanowski, dz. cyt., s. 49 R. Mahler, *Demographic and Economic Statistics*, [w:] *The Book on the Jewish Community of Nowy Sacz. Translation of Sefer Sandz*, ed. R. Mahler, R. Miller, p. 210.

⁹³ W 1885 r. tłumaczem języka hebrajskiego był Leon Herbst, zaś języka niemieckiego w 1889 r. był dr Henryk Schornstein. Zob. Schematyzm na rok 1886, s. 122; Schematyzm na rok 1890, s. 138.

⁹⁴ M. Adamczyk, U. Perkowska, *Życie gospodarcze*, [w:] *Dzieje miasta...*, t. II, s. 70-71.

⁹⁵ T.J. Kotliński, *Poczet sędziów krakowskich* [dalej jako *Poczet*], „KZS” 2015, nr 11, s. 50; 2014, nr 3, s. 47.

⁹⁶ R.K. Tabaszewski, dz. cyt., s. 83; T.J. Kotliński, *Poczet*, „KZS” 2015, nr 5, s. 97.

⁹⁷ T.J. Kotliński, *Poczet*, „KZS” 2015, nr 1, s. 58-59.

Sędziowie podlegali corocznej ocenie kwalifikacyjnej, a w przypadku uzyskiwania słabych wyników zmuszeni byli przeprowadzić się do innego miasta⁹⁸. Duża mobilność, a także konieczność orzekania do późnych godzin wieczornych (nawet w niedziele i święta) nie sprzyjała życiu rodzinnemu. Prawnicy najczęściej decydowali się na małżeństwa pomiędzy trzydziestym a czterdziestym rokiem życia, kiedy osiągnęli już odpowiednią pozycję zawodową. Sędziowie i radcy przybywali z mniejszych miast Galicji Zachodniej, spoza obwodu sądeckiego: Wadowic (Ludwik Krzyżanowski), Żywca (Władysław Drobner, Czesław Obtulowicz), Sokołowa (Walenty Trzmiel), Chrzanowa (Jarosław Uhr-Stebelski), Krzeszowic (Stanisław Majer), Tyczyna (Wilhelm Höflich), Bochni (Mieczysław Ajdukiewicz), ale również z Krakowa (Stanisław Mardya, Władysław Chodzicki, Jan Wojnakowicz). Sędziowie i radcy zaś przenoszeni byli najczęściej na równorzędne stanowisko do Krakowa (Antoni Piotrowski, Henryk Bossowski, Władysław Herold, Karol Jakubowski), Tarnowa (Maksymilian Grabowski, Edward Schnayder) i Rzeszowa (Józef Homolacz).

Pracownicy Sądu Obwodowego, na tyle, na ile pozwalały ówczesne przepisy, angażowali się w życie gospodarcze miasta, jako założyciele miejskich towarzystw, członkowie zarządów spółek i kas oszczędności⁹⁹. Sędziowie brali udział także w licznych inicjatywach społecznych i konkursach sportowych, m.in. w 1900 r. w pierwszych amatorskich wyścigach kolarskich na trasie z Nowego Sącza do Tęgoborzy w rolę sędziów sportowych wcielili się Edward Kostka, Bronisław Kawski i Franciszek Piszek¹⁰⁰. W pierwszym składzie miejskiej Kasy Oszczędności znajdowali się m.in. radcy: Józef Jaworski, Ferdynand Melzer i Ludwik Zdański¹⁰¹. Zdański uzyskał honorowe obywatelstwo Nowego Sącza, a przez cesarza odznaczony został orderem żelaznej korony¹⁰². W domach sędziów i radców sądowych Aleksandra Kaweckiego, Ludwika Zduńskiego i Juliusa Friedberga odbywały się przyjęcia i bale karnawałowe, a także próby teatralne¹⁰³. Wielu z nich było luminarzami nauki. W „Prawniku” i „Przeglądzie Sądowym i Administracyjnym” pisał prezydent Julian Tałasiewicz; napisał także dwutomowe dzieło *O postępowaniu w sprawach niespornych w zastosowaniu dla Galicyi* (1884), będące nie tylko zbiorem ustaw i komentarzy, ale praktycznych wzorów pism w sprawach niespornych¹⁰⁴. Na polu nauki działał również auskultant dr Zygmunt

⁹⁸ ANKrNS, zespół 31/60/0/4: C.K. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu, sygn. 105, s. 12-19.

⁹⁹ Auskultant Julian Smolik (1880–1942) był współzałożycielem Towarzystwa Turystycznego „Beskid”.

¹⁰⁰ K. Golachowski, *Towarzystwo Gimnastyczne Sokół w Nowym Sączu 1887–1937*, Nowy Sącz 1937, s. 97.

¹⁰¹ J. Dybiec, *Życie gospodarcze*, [w:] *Dzieje miasta...*, t. II, s. 294.

¹⁰² Inni sędziowie odznaczeni Krzyżem i Medalem Jubileuszowym to m.in.: radca Jan Hans (1863–1914), radca Bolesław Rychlik (1862–1940), radca Henryk Topór Jasiński oraz sekretarz Jan Kawalec (1863–1913).

¹⁰³ H. Kramarz, *Życie kulturalne*, [w:] *Dzieje miasta...*, t. II, s. 451.

¹⁰⁴ J. Tałasiewicz, *O postępowaniu w sprawach niespornych w zastosowaniu dla Galicyi*, Nakładem Autora. Nowy Sącz 1884, cz. I i II. Zob. Tenże, *Wskazówki dla włościan w sprawach spadkowych i opiekuńczych*, Kraków 1888; Tenże, *Kilka uwag z powodu rozprawy „O zasadach postępowania sądowego w sprawach hipotecznych podziałów posiadłości tabularnych*, Kraków 1888;

Wusatowski, który był m.in. autorem przekładu i komentarza do ordynacji wyborczej do Rady Państwa i ustawy o ochronie wolności wyborów i zgromadzeń¹⁰⁵.

Prezydenci Sądu Obwodowego

Pierwszy Prezydent Sądu Obwodowego w Nowym Sączu, hrabia Antoni Kostecki, został mianowany na tę funkcję w dniu 11 lutego 1855 r. i sprawował ją do śmierci 30 września 1869 r. Posiadał stopień doktora praw, miał za sobą bogatą praktykę w Złoczowie, Nowym Wiśniczu, Stryju. Następnie był protokółistą rady *Forum Nobilium* w Stanisławowie, a od 1850 r. został przeniesiony do analogicznego *Forum* w Tarnowie, już w charakterze radcy. Decyzją cesarza był również członkiem komisji ministerialnej do spraw opracowania przyszłej siatki sądów powszechnych¹⁰⁶. Zadaniem prezydenta było utworzenie sądu oraz zorganizowanie jego pracy, od 1856 do 1865 r. wspierał go w tym zadaniu Anton Pannosch, jako wiceprezydent, który po śmierci Kosteckiego przejął jego obowiązki¹⁰⁷. Zastąpił go w 1870 r. mianowany na urząd prezydenta dotychczasowy radca apelacji krakowskiej Edward Arzt, który posiadał już tytuł radcy Wyższego Sądu Krajowego w Krakowie¹⁰⁸. Sprawował urząd dość krótko, bowiem 9 marca 1872 r. został przeniesiony na równorzędne stanowisko do Tarnowa, a rok później przeszedł w stan spoczynku, uzyskując od cesarza tytuł szlachecki¹⁰⁹.

Szczególnie pomyślne było urzędowanie prezydenta Leonarda Jaroscha (Jarosza) sprawującego swoją funkcję w latach 1872–1886¹¹⁰. Leonard Jarosz urodził się 3 lipca 1822 r. we Lwowie, gdzie ukończył studia. Wiedzę prawniczą pogłębiał na Uniwersytecie we Wiedniu. Od 1843 r. związany był z Tarnowem, gdzie w wyniku reformy z 1855 r. uzyskał nominację sądową, awansując na stanowisko radcy sądu krajowego w Krakowie w 1860 r., a w 1870 r. został radcą Sądu Wyższego Krajowego¹¹¹. W 1872 r., mając „zaledwie” 50 lat, uzyskał nominację cesarską na prezydenta Sądu Obwodowego w Nowym Sączu. Nie bez znaczenie dla wyboru miejsca urzędowania miał fakt, że w tym czasie brat Leonarda Jarosza, Jan, był od 1868 r. w Nowym Sączu znanym adwokatem¹¹². Leonard Jarosch był bardzo doświadczonym praktykiem, zajmował się też zagadnieniami teoretycznymi, był m.in. autorem projektu ustawy o obiegach hipotecznych w Galicji¹¹³. Jako przełożony był wymagający i surowy. Jan Sitowski, radca sądu

¹⁰⁵ Ustawa z 21 XII 1867, Dz. u. p. Nr 141 zmieniająca ustawę z 26 lutego 1861 o reprezentacji państwa wraz z ustawami: z 26 I 1907, Dz. u. p. Nr 15, 16 i 17 ordynacją wyborczą do Rady Państwa oraz ustawą o ochronie wolności wyborów i zgromadzeń z 26 I 1907, Dz. u. p. Nr 18, przełożył Zygmunt Wusatowski, Nowy Sącz 1907.

¹⁰⁶ T. J. Kotliński, *Zwierzchnicy...*, s. 125.

¹⁰⁷ ANKr, zespół 29/1989: Akta Sądu Okręgowego w Krakowie, sygn. 14445.

¹⁰⁸ T. J. Kotliński, *Zwierzchnicy...*, s. 136-137.

¹⁰⁹ „Gazeta Lwowska”, 24 XI 1873, nr 270, s. 1.

¹¹⁰ ANKr, zespół 29/1989: Akta Sądu Okręgowego w Krakowie, sygn. 8362.

¹¹¹ T. J. Kotliński, *Poczet*, „KZS”, 2015, nr 5, s. 92-93.

¹¹² R. K. Tabaszewski, dz. cyt., s. 79.

¹¹³ *Projekt ustawy obiegach hipotecznych w Galicji i W. Ks. Krak.*, Lwów 1871; „Gazeta Warszawska”, 23 I 1886, nr 26, s. 3.

krajowego, wspominał, że „był to prawnik o wyjątkowych zdolnościach i fenomenalnej pamięci; [...] orientował się w lot w sprawach najzawilszych, najtrudniejszych i nader skomplikowanych, zawsze trafiał w punkty stanowcze, sprawę rozstrzygające. Pisał krótko a węzłowato; mało słów, a dużo myśli było w jego referatach; słowa jego były mocne, *quot verba, tot pondera*”¹¹⁴.

Czasy Leonarda Jarosza to względnie dobry okres dla sądownictwa sądeckiego, nowy prezydent był bowiem bardzo dobrym organizatorem przedkładającym sprawy urzędowe ponad własną korzyść. Jak pisali o nim współcześnie: „Podczas gdy inni prezydenci sądów, chcą wszystkie zasługi skupić w osobie własnej, uzyskać pochwały za oszczędności skąpo wymierzonego budżetu, zwiększyć tak zwany fundusz interkalarny, uzyskać na oszczędnościach ociągając się z obsadzaniem posad w należyтым czasie, na dyurnach, piórach itp., prezydent Jarosz z całą otwartością i szczerością nie owijając w bawełnę anielsko brzmiących berychtów [sprawozdań], jakoby wymiar sprawiedliwości był najszybszym i najenergiczniejszym, żądał i kołatał co rok o bardzo znaczne powiększenie sił sądowych, lecz nadaremnie!”¹¹⁵. Leonard Jarosz znał wszystkich sędziów swojego obwodu, nierzadko również zmieniał ich decyzje procesowe, stąd też rozpowszechniła się opinia o tym, że „prezydent nie pozwoli nikomu krzywdy uczynić”¹¹⁶. Z biegiem lat prezydent mając dobrą opinię w apelacji krakowskiej i kręgach wiedeńskich, mógł poświęcić się pracy na rzecz lokalnej społeczności. Po śmierci brata w 1884 r. zaangażował się również w życie polityczne. 17 października 1884 r. Leonard Jarosz obchodził uroczysty jubileusz czterdziestolecia pracy zawodowej, który zgromadził przedstawicieli władz miasta i lokalnej inteligencji¹¹⁷.

2 stycznia 1885 r., w uznaniu zasług delegacja Nowego Sączu na czele z burmistrzem Włodzimierzem Olszewskim nadała Leonardowi Jaroszowi dyplom honorowego obywatelstwa miasta. Prezydent Jarosz zasłużył na ten tytuł swoją działalnością społeczną i charytatywną. Ponieważ sam nie założył rodziny, wspierał uboższą część społeczeństwa, m.in. fundował posagi dla ubogich panien i wspierał młodych przedsiębiorców sądeckich. W 1885 r. na ręce burmistrza złożył 2 tys. zł na fundację szkoły rolniczej¹¹⁸. Znaczne kwoty przekazywane przez Jarosza posłużyły dla nowych fundacji. W czerwcu 1885 r. został posłem w Radzie Państwa z okręgu gmin wiejskich: Nowy Sącz, Nowy Targ, Limanowa, Grybów. Fakt ten wpłynął być może na jego decyzję o przejściu na wcześniejszą emeryturę w październiku 1885 r. Z tej okazji

¹¹⁴ J. Sitowski, *Wspomnienia z Sądecczyzny sprzed około 40. Laty*, Mordarka 1913, s. 13.

¹¹⁵ „Unia”, 19 X 1884, nr 21, s. 4; „Czas”, 5 I 1886, nr 3, s. 2.

¹¹⁶ Jan Sitowski przytacza historię, jak to „pewnego razu wezwało prezydium sądu krajowego wyższego w Krakowie prezydium sądu obwodowego w Nowym Sączu, by napisało sprawozdanie ze swoją opinią w jakiejś sprawie. Jarosch, wykonując to polecenie, napisał całkiem krótkie sprawozdanie. Gdy był później w apelacji krakowskiej, uczynił mu prezydent uwagę, że w owej sprawie tak krótko napisał; na co odrzekł mu Jarosch: «Wprawdzie krótko napisałem, ale długo myślałem nad tem»”. J. Sitowski, dz. cyt., s. 13.

¹¹⁷ T. J. Kotliński, *Zwierzchnicy...*, s. 125-126.

¹¹⁸ „Gazeta Narodowa”, 9 I 1885, nr 6, s. 2.

został odznaczony kawalerem orderu Żelaznej Korony trzeciej klasy¹¹⁹. Kilka miesięcy później, Leonard Jarosz wracając z wieszery wigilijnej z dworu w Gołębkwicach zaziębił się i w wieku 63 lat zmarł na zapalenie płuc 31 grudnia 1885 r. Jego pogrzeb zgromadził wielu przedstawicieli życia politycznego i społecznego, w tym mniejszości narodowych, zaś miasto ogłosiło trzydniową żałobę¹²⁰.

Kolejnym prezydentem sądu obwodowego został 55-letni Alojzy Szklarski, będący od 1869 r. sędzią powiatowym w Krzeszowicach i w Dębicy, a następnie od 1874 r. radcą sądu obwodowego w Tarnowie¹²¹. Funkcję prezydenta pełnił od stycznia 1886 r. i sprawował ją siedem lat. Oprócz pracy zawodowej w sądownictwie, wzorem swojego poprzednika, angażował się w działalność społeczną. To właśnie Alojzy Szklarski w 1891 r. jako pierwszy złożył datkę na budowę Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”¹²². Władze w Wiedniu najwyraźniej doceniały zasługi prezydenta Szklarskiego, skoro w 1893 r. uzyskał on tytuł radcy dworu¹²³. Stanowisko w Nowym Sączu było zwieńczeniem jego kariery prawniczej. W stan spoczynku, na własne żądanie, został przeniesiony w dniu 12 maja 1893 r. Rok później przeniósł się do Krakowa, gdzie zmarł i został pochowany.

Po ustąpieniu Alojzego Szklarskiego urząd zwierzchnika Sądu Obwodowego w Nowym Sączu objął mianowany przez cesarza 30 sierpnia 1893 r. radca Wyższego Sądu Krajowego Julian Tałasiewicz, dla którego to stanowisko było ukoronowaniem kariery sądowej¹²⁴. Tałasiewicz studia kończył na uniwersytecie we Lwowie. Miał 57 lat, kiedy przybył do Nowego Sącza. Posiadał bogatą praktykę jako adiunkt w sądach w Tarnowie i Ropczycach. Od 1876 r. pracował jako sędzia w Bochni, gdzie był kierownikiem sądu, w Krakowie (od 1882 r. jako sekretarz Sądu Krajowego) i w Wadowicach jako sędzia Sądu Obwodowego od 1886 r.¹²⁵ Tuż przed przeniesieniem się do Nowego Sącza Julian Tałasiewicz uzyskał tytuł radcy wyższego sądu krajowego. Angażował się w działalność społeczną i naukową, był m.in. członkiem ruchu czerwokrzyżskiego¹²⁶. Funkcję prezydenta sądeckiego Sądu Obwodowego sprawował jedenaście lat. W maju 1898 r. z powodu złego stanu zdrowia został na własną prośbę przeniesiony w stan spoczynku, uzyskując tytuł radcy apelacyjnego. Był nie tylko rutynowanym praktykiem, zajmował się również opracowywaniem praktycznych porad na łamach prasy specjalistycznej¹²⁷. Po 1898 r. przeniósł się do Krakowa, gdzie mieszkał przy ul. Długiej 82. Zmarł 2 lipca 1909 r. w wieku 73 lat.

¹¹⁹ J. Sitowski, dz. cyt., s. 14; „Pogoń”, 25 X 1885, nr 22, s. 6.

¹²⁰ „Wiek. Gazeta polityczna, literacka i spółdzielcza”, 8 I 1855, nr 5, s. 4.

¹²¹ ANKr, zespół 29/1989: Akta Sądu Okręgowego w Krakowie, sygn. 8432; „Gazeta Narodowa”, 15 VIII 1868, nr 188, s. 2.

¹²² K. Golachowski, dz. cyt., s. 12.

¹²³ „Gazeta Lwowska”, 18 V 1893, nr 113, s. 2.

¹²⁴ „Gazeta Lwowska”, 5 IX 1893, nr 202, s. 1.

¹²⁵ ANKr, zespół 29/1989: Akta Sądu Okręgowego w Krakowie, sygn. 8428; T. J. Kotliński, dz. cyt., s. 128.

¹²⁶ Piętnaste sprawozdanie roczne z czynności Krajowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża Mężczyzn i Dam w Galicyi za rok 1894, Lwów 1895, s. 71.

¹²⁷ „Przewodnik Kółek Rolniczych” z 1901 r., nr 21, s. 432-434.

W dniu 18 czerwca 1898 r. mianowany został przez cesarza na stanowisko prezydenta Sądu Obwodowego w Nowym Sączu 56-letni radca sądu krajowego Edward Liebinsfeld Kostka. Nowy prezydent miał dość barwną przeszłość. Jako student, mając 18 lat, brał udział w powstaniu styczniowym. W późniejszym czasie oddał się karierze sędziowskiej: był adiunktem w Gorlicach, a od 1884 r. sędzią powiatowym w Sokołowie¹²⁸. Prezydentura Edwarda Liebinsfelda Kostki to okres zmian organizacyjnych w Sądzie Obwodowym, w tym budowa i przeprowadzka do nowego budynku¹²⁹. Na ten czas przypadł trudny dla miasta okres przesilenia politycznego, które pośrednio uwikłało prezydenta w spór pomiędzy burmistrzem Władysławem Barbackim a notariuszem Florianem Obmińskim, który zarzucił włodarzowi miasta przywłaszczenie publicznych pieniędzy¹³⁰. Prezydent Edward Liebinsfeld Kostka stanął po stronie Obmińskiego, który jako rejent znajdował się w strukturze sędziowskiej. W 1906 r. prezydent Kostka osobiście udał się do aresztu, aby przedstawić nakaz zwolnienia niesłusznie aresztowanego (bez odpowiedniego nakazu starosty) notariusza¹³¹. W 1907 r. bez skutku startował w wyborach do Rady Państwa jako kandydat Niezależnego Komitetu Mieszczanstwa w okręgu wyborczym Nowy Sącz-Stary Sącz-Nowy Targ¹³². Prezydent Kostka był również proponowany w wyborach do Sejmu, jako alternatywa wobec Witolda Korytowskiego¹³³. Za zasługi w sędziownictwie uzyskał tytuł radcy dworu, został również odznaczony przez cesarza Krzyżem i Medalem Jubileuszowym. Był członkiem m.in. Towarzystwa Tatrzńskiego i Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Towarzystwa Naukowej Pomocy¹³⁴. W 1909 r. na własną prośbę przeszedł w stan spoczynku, pozostał jednak w Nowym Sączu wraz z żoną Lubiną z Bartożyńskich, z którą mieszkał przy ul. Matejki 20. Zmarł w Nowym Sączu dwa lata później w wieku 69 lat¹³⁵.

Po Edwardzie Liebinsfeldzie Kostce prezydentem sądeckiego Sądu Obwodowego mianowano na krótko 21 stycznia 1910 r. dotychczasowego wiceprezydenta Sądu Obwodowego w Tarnowie Józefa Dobrowolskiego¹³⁶. Prezydenturę sprawował półtora roku, bowiem już w lipcu 1911 r. uzyskał przeniesienie do Rzeszowa na równorzędne stanowisko, które sprawował do 1920 r.¹³⁷ Po przeniesieniu Dobrowolskiego, prezydentem w październiku 1911 r. został 55-letni dr Franciszek Wyrwalski¹³⁸. Podobnie jak poprzednicy był to bardzo

¹²⁸ T. J. Kotliński, *Zwierzchnicy...*, s. 129.

¹²⁹ ANKr, zespół 29/1989: Akta Sądu Okręgowego w Krakowie, sygn. 8378.

¹³⁰ Szerzej na temat sporu: R.K. Tabaszewski, dz. cyt., s. 27.

¹³¹ „Mieszczanin”, 15 V 1906, nr 10, s. 3.

¹³² Lokalna prasa tak opisywała jego cechy: wytrwałość w pracy, sprawiedliwość i uprzejmość w stosunkach z ludźmi, roztropność w sądzie i postępowaniu. „Mieszczanin”, 15 V 1907, nr 10, s. 3–4.

¹³³ „Mieszczanin”, 1 II 1908, nr 3, s. 2.

¹³⁴ M. Zaremba, *90 Lat Oddziału „Beskid” Polskiego Towarzystwa Tatrzńskiego w Nowym Sączu*, „Almanach Sądecki” 1996, nr 4, s. 60; Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego dla Księstwa Cieszyńskiego z dziewiątego roku jego działania (1880/81), Cieszyn 1881, s. 7.

¹³⁵ ANKrNS, zespół 31/60/0/2: C.K. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu, sygn. 61, s. 673.

¹³⁶ ANKr, zespół 29/1989: Akta Sądu Okręgowego w Krakowie, sygn. 8352, 9924, 11513.

¹³⁷ T. J. Kotliński, *Zwierzchnicy...*, s. 136.

¹³⁸ ANKr, zespół 29/1989: Akta Sądu Okręgowego w Krakowie, sygn. 8442; T. J. Kotliński, *Zwierzchnicy...*, s. 129–130.

doświadczony jurysta, który miał za sobą praktykę jako auskultant w Sądzie Powiatowym w rodzinnym Żywcu (od 1882). W późniejszym czasie był adiunktem w Sądzie Obwodowym w Wadowicach (od 1889), następnie prokuratorem rządowym; od 1906 r. sprawował tę funkcję w Rzeszowie¹³⁹. Jako prezydent Sądu Obwodowego Franciszek Wyrwalski musiał dobrze wykonywać swoje obowiązki, skoro w 1913 r. cesarz przyznał mu tytuł radcy dworu, a także odznaczył w 1905 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Franciszka Józefa, a w 1918 r. Krzyżem Kawalerskim Orderu Leopolda. Prezydent angażował się w życie społeczne, był m.in. członkiem Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, najpierw w Rzeszowie, a następnie w Nowym Sączu¹⁴⁰. Franciszek Wyrwalski kierował Sądem Obwodowym nieprzerwanie aż do 1925 r., przechodząc w stan spoczynku w Polsce niepodległej, po zmianie nazwy kierowanego przez siebie sądu na Sąd Okręgowy¹⁴¹.

Funkcjonowanie sądów

Nowy Sącz, jako siedziba obwodu nie odstawał od pozostałych miast Galicji zarówno pod względem liczby, jak i tempa rozpoznawanych spraw. W całej Galicji liczba sądów była niedostateczna w 1886 r. Nowy Sącz zajmował 9. miejsce na liście największych siedzib obwodów¹⁴². Prawnicy alarmowali, że „sądy obwodowe w Nowym Sączu i Rzeszowie potrzebują gwałtem powiększenia liczby o 2 radców, jednego sekretarza i 2 adiunktów, gdyż wymagane od sędziów prace przeszły już wszystkie granice”¹⁴³. Niedobór kadr w sądownictwie dał się odczuć praktycznie do końca epoki autonomicznej. W 1902 r. korespondent „Sąddeczanina” alarmował, że „zarząd zachodniego regionu galicyjskiego bawi się w oszczędności i zamiast stawiać wnioski o kreowanie nowych posad sędziowskich i usuwać przeciążenie w sądach, zachowuje się jakoś neutralnie i nie przedkłada energicznych żądań jak to czyni Prezydium wyższego sądu we Lwowie dla swego regionu”¹⁴⁴. W 1877 r. prasa informowała tylko o jednej „opróżnionej” posadzie sędziowskiej, w kolejnych latach ogłoszenia takie pojawiały się w prasie znacznie częściej. Pod koniec XIX w. nieobsadzonych było kilka posad sędziowskich. W połowie lat 80. XIX w. procedura obsadzania urzędu prezydenta obwodowego w Nowym Sączu trwała ponad pięć miesięcy¹⁴⁵.

Jeśli chodzi o liczbę spraw, to Sąd Obwodowy w Nowym Sączu miał ich po Krakowie najwięcej. W 1878 r. przybyło w Sądzie Krajowym krakowskim spraw

¹³⁹ „Kurier Polski”, 6 XI 1889, nr 37, s. 3.

¹⁴⁰ Zob. Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1902, Rzeszów s. 18; K. Golachowski, dz. cyt., s. 144.

¹⁴¹ Franciszek Wyrwalski zmarł 8 II 1931 r.

¹⁴² A. Podwin, *W obronie sądownictwa naszego*, „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1887, s. 183.

¹⁴³ „Urzędnik w połączeniu z Prawnikiem” 1886, nr 15, s. 117.

¹⁴⁴ „Sąddeczanin”, 9 I 1902, nr 1, s. 4.

¹⁴⁵ „Urzędnik w połączeniu z Prawnikiem” 1886, nr 4, s. 24.

4962, w Sądzie Obwodowym w Tarnowie 230, w Nowym Sączu 1171. Ubyło zaś sporów: w Krakowie (4171), w Tarnowie (3070), w Nowym Sączu (1495), w Rzeszowie pozostawało 2748 ekshibitów, czyli podań¹⁴⁶. W 1880 r. w samym tylko sądzie miejsko-delegowanym w Nowym Sączu było 13.648 ekshibitów w sprawach cywilnych, zawarto 91 ugód, sporów rozpoznano 138, spraw spadkowych 196. W sprawach karnych ekshibitów zanotowano w sądeckim sądzie równo 7 tys., w sprawach o przekroczenia było ich 3401¹⁴⁷. W 1886 r. w okręgu Sądu Obwodowego w Nowym Sączu ukarano ogółem 1698 osób¹⁴⁸. Sądecki obwód dość sprawnie radził sobie także z zakładaniem nowych ksiąg katastralnych, do 1879 r. założono ich 130 (za sądem krakowskim – 337 ksiąg, a przed Tarnowem – 113 i Rzeszowem – 61). W 1882 r. było ksiąg 227, w Tarnowie 197, Rzeszowie 229, w Krakowie 577. W 1884 r. 318, w Tarnowie 279, Rzeszowie 336, w Krakowie 540, w Wadowicach 200¹⁴⁹.

Sprawy rozpatrywane przez sądy sądeckie obejmowały zarówno sprawy cywilne, jak i karne. Te ostatnie gromadziły liczną publiczność. Jednak w praktyce orzeczniczej Sądu Obwodowego wyroki śmierci zdarzały się niezbyt często. Zazwyczaj wydawały je sądy przysięgłych w sprawach o morderstwa i najcięższe zbrodnie. Wyrok taki zapadł przykładowo w sprawie o zabójstwo sekwestra Amanda Brableca z 1882 r., a także w sprawie o napad na karczmę „Pod kogutkiem” i zamordowanie dwóch mężczyzn na rogatce do Nowego Sącza z 1881 r. Sprawy, w których zapadały wyroki śmierci były bulwersujące i wywoływały zainteresowanie sądeckie społeczności (często brało w nich udział kilkudziesięciu świadków, np. we wspomnianej sprawie o morderstwo, grabież i oszczerstwo zgłosiło się ich sześćdziesięciu). Opinię publiczną zbulwersował fakt, że skazany na karę śmierci przyjął ją z uśmiechem na ustach, licząc na to, że po wyroku zostanie „puszczony na 24 godziny”¹⁵⁰.

Ponieważ w 1878 r. dla Galicji uchwalono specjalne ustawy dotyczące przeciwdziałaniu pijaństwu i lichwie, na sądy zostały nałożone dodatkowe obowiązki. Lichwa nie była jednak przedmiotem zbyt wielu postępowań przed sądem w Nowym Sączu. W 1878 r. zanotowano jedynie 3 doniesień o lichwę, co stanowiło 12,5% tego typu spraw toczących się w Galicji Zachodniej. W sprawozdaniu Sądu Obwodowego w Nowym Sączu z 1879 r. można znaleźć informację, że „lichwa tak jak poprzednio się krzewi, jednakże z wielką ostrożnością, poszkodowani nie wnoszą zażaleń z powodu nieznamomości ustawy, albo z sumiennością dopełniają przyjętych zobowiązań”¹⁵¹. W 1890 r. nie zanotowano żadnego przypadku doniesienia o lichwę. Znacznie częściej sądy sądeckie stosowały

¹⁴⁶ „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1878, nr 15, s. 125.

¹⁴⁷ „Urzędnik w połączeniu z Prawnikiem” 1881, nr 19, s. 148.

¹⁴⁸ „Urzędnik w połączeniu z Prawnikiem” 1886, nr 21, s. 165.

¹⁴⁹ W 1876 r. w sądzie miejsko-delegowanym w Nowym Sączu założono aż 9 ksiąg dla gmin katastralnych: Załubińca, Chelmcza, Naściszowej i Januszowej. W kolejnym roku, już w ramach całego obwodu sądowego założono aż 71 nowych katastrów. W 1879 r. założono 11 nowych katastrów. „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1876, nr 33, s. 278.

¹⁵⁰ „Urzędnik w połączeniu z Prawnikiem” 1882, nr 12, s. 90-92.

¹⁵¹ „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1880, nr 17, s. 142.

ustawę przeciwko pijaństwu w ramach całego obwodu. W 1878 r. zastosowano jej przepisy aż 3390 razy, z czego w Nowym Sączu 512¹⁵². Pod tym względem Nowy Sącz lokował się w 1878 r. za Krakowem, a przed Andrychowem¹⁵³.

W sprawach cywilnych następował systematyczny wzrost zainteresowania społecznego sprawami majątkowymi i osobowymi. Do tego należy dodać wytaczanie sporów, tzw. pyskówek, przez ludność górską i żydowską oraz zamiłowanie do pieniactwa procesowego, czyli skłonności do wieloletniego i zacieklego procesowania się w sprawach najdrobniejszych¹⁵⁴. Do właściwości rzeczowej Sądu Obwodowego, jako trybunału I instancji w sprawach cywilnych, należały sprawy sporne o uznanie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, sprawy o rozwód, niedobrowolną separację, unieważnienie małżeństwa, spory pomiędzy małżonkami, pomiędzy rodzicami a dziećmi, spory fideikomisarne, spory lennicze¹⁵⁵. Sąd Obwodowy jako trybunał I instancji był również właściwy we wszelkich innych sprawach niezastrzeżonych dla sądów powiatowych, np. w sprawach osobowych dokonywał ubezwłasnowolnień zazwyczaj kilku osób w ciągu roku, uznając ich na podstawie austriackiej procedury cywilnej za „marnotrawców”, „głupkowatych” lub chorych umysłowo. Z upływem lat Sąd Obwodowy ogłaszał coraz częściej uchwały o upadłości¹⁵⁶.

Na podstawie zachowanego materiału archiwalnego można stwierdzić, że po krakowskim był to najbardziej obciążony obwód w Galicji Zachodniej. Nie pozostawało to bez wpływu na jakość rozstrzygnięć oraz komfort pracy sędziów i urzędników sądowych. W 1885 r. korespondent „Nowej Reformy” pisał „[...] otóż mamy prośbę do p. ministra Prażaka, niechby i on jak inni koledzy jego zechcieli do Galicji zajechać, zbadać stosunki sądu obwodowego i prokuratury w Nowym Sączu a przekona się, że takiego przeciążenia pracą w sądzie i prokuratury nie ma w żadnym z sądów obwodowych Cisliwawii. Jeśli przyjedzie *incognito*, a stanie pod gmachem sądowym wieczorem, to zrobią na niego wychodzący urzędnicy sądowi wrażenie listonoszów, gdyż każdy [...] po natężonej 8-godzinnej pracy w biurze, niesie ze sobą akta do domu, by na łonie rodziny załatwić spis aktów, wypracować przyjemny referat tabeli płatniczej, skreślić z piętnaście wyroków o wzajemne obrazy żydowskie, lub w końcu, co jest szczytem i zdobyczą napisać 20 wyroków «bydlarkami» zwanych. [...] W Nowym Sączu należy podwoić siły sędziowskie i prokuratorskie¹⁵⁷.

¹⁵² „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1879, nr 18, s. 146.

¹⁵³ „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1878, nr 14, s. 117.

¹⁵⁴ L. Krzyżanowski, dz. cyt., s. 42.

¹⁵⁵ M. Dalecki, dz. cyt., s. 101.

¹⁵⁶ Dotyczyły m.in. w 1877 r. upadłości sądeckiego kupca Adama Kiniliwskiego, w 1878 r. Antoniego Durbasiewicza, w 1883 r. nowosądeckiego kupca Berysza Sternawy, w 1884 r. nowosądeckiego kupca towarów łokciowych Eisinga Höninga, Jana Rybickiego, w 1885 r. właściciela sklepu pod firmą „handel korzenny delikatesów i win”, a także kupca Wolfa Einhorna, Biene Gottlob, w 1887 r. wdowy po kupcu w Grybowie, w 1888 r. Naftalego Landau wraz z współnikami jako właścicieli destylarni ropy w Gorlicach, Henryka Krobla i Judy Leib Lustig, restauratora Jana Garana i kupca Leiba Braunfelda, w 1889 r. kupca starsądeckiego Romana Dobrowolskiego, Rosę Stern właścicielkę dóbr, w 1891 r. nowosądeckiego kramarza Leizora Bodnera i kupca Hermana Sauerstroma.

¹⁵⁷ „Unia”, 19 X 1884, nr 21, s. 4.

Nie dziwi zatem, że większość z sędziów, jeśli tylko mogła, to składała wnioski o przeniesienie, bądź też starała się o awans do wyższego sądu krakowskiego. Urzędnicy sądowi, przeciążeni pracą, podupadali na zdrowiu z powodu słabnącego wzroku lub byli przenoszeni w stan spoczynku. Kolejną kwestią było stosunkowo niskie uposażenie, dlatego sędziowie często wnosili o przyznanie dodatków i zapomóg¹⁵⁸. Dopiero w 1881 r. urzędnicy sądowi uzyskali dodatek aktywacyjny do pensji, ponieważ Nowy Sącz przeniesiony został z czwartej do trzeciej klasy miast na podstawie spisu ludności z 1869 r.¹⁵⁹ Stan ten nie uległ zmianie po pożarze miasta Nowego Sączu, kiedy pojawiło się mnóstwo nowych problemów, w szczególności polegających na konieczności kompletowania i odtwarzania spalonej dokumentacji i akt dawnych spraw hipotecznych i rejestrowych, do czego dochodziła jeszcze konieczność pracy z prokuratorami¹⁶⁰. Przy Sądzie Obwodowym zawiązało się w 1882 r. nawet kółko młodszych sędziów, którego zadaniem było „ułożenie memoriału” mającego na celu oddzielenia prokuratury od sądownictwa¹⁶¹.

Wraz ze wzrostem ilości wnoszonych spraw wzrosła również temperatura prowadzonych sporów. Coraz częściej wnoszono pozwy przeciwko ważnym osobom w mieście. Doszło do tego, że ludność pozwała nawet urzędującego burmistrza i adwokata Władysława Barbackiego, którego lokalna prasa oskarżała o układanie się z lokalnymi sędziami¹⁶². Trudno zresztą odmówić racji temu zarzutowi, ponieważ krewny burmistrza, Jan Barbacki przez pewien czas pozostawał auskultantem i odbywał sędziowską służbę przygotowawczą w Sądzie Obwodowym w Nowym Sączu¹⁶³. Oskarżony o wyłudzenie pieniędzy z domu sierot został również burmistrz Piwnicznej, Jan Wiłdomski¹⁶⁴. Z biegiem lat zarówno w Nowym Sączu, jak i w podległych mu miastach powiatowych zdarzały się utarczki pomiędzy prawnikami, nie tylko słowne, jako wynik dawnych animozji i prywatnych zatargów¹⁶⁵.

Nie wszyscy sędziowie przestrzegali litery prawa, jeden z sądeckich sędziów miał w zwyczaju publicznie pouczać uczestników postępowania i obrażać strony¹⁶⁶. Zdarzały się również pomyłki sądowe, np. skazanie przez Sąd Obwodowy w Nowym Sączu jako trybunał I instancji na karę dożywotniego pozbawienia wolności w 1896 r. Piotra Gościńskiego z Muszyny, który już jako prawomocnie

¹⁵⁸ Zob. ANKrNS, zespół 31/60/0/4: C.K. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu, sygn. 135, s. 12-14.

¹⁵⁹ „Urzędnik w połączeniu z Prawnikiem” 1882, nr 2, s. 15.

¹⁶⁰ „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1896, część praktyczna, s. 12-13.

¹⁶¹ „Urzędnik w połączeniu z Prawnikiem” 1882, nr 11, s. 81.

¹⁶² „Mieszczanin”, 15 IX 1904, nr 18, s. 5; „Mieszczanin”, 1 IV 1904, nr 7, s. 2.

¹⁶³ Zob. ANKrNS, zespół 31/60/0/2: C.K. Sąd Obwodowy w Nowym Sączu, sygn. 61, s. 1277.

¹⁶⁴ „Mieszczanin”, 1 X 1903, nr 19, s. 6.

¹⁶⁵ „Mieszczanin”, 1 II 1904, nr 3, s. 3. Jan Sitowski przytacza anegdotę, jak naczelnik biur pomocniczych w sądzie obwodowym, p. Maciejowski, idąc z sądu „do domu na obiad, minął jeden schód i spadł z pietra na dół; tam stał Herbst, pisarz pokątny i widząc to zdarzenie uczynił taką uwagę: «so schnell ist hier noch nichts expedirt worden», co należałoby przetłumaczyć jako: „jeszcze nigdy tak szybko nie został wysłany”. J. Sitkowski, dz. cyt. s. 4.

¹⁶⁶ Jak donosił „Mieszczanin” „sędzia Krzyżanowski podczas rozprawy z ludem zapomina się czasem do tego stopnia, że krzyczy: „Pan Bóg was karze posuchą, bo się, ciągle skarżycie! Żle się dzieje, jak się Boga nie boicie! A gdy przypadkiem strona obstate przy swoich zeznaniach, unosi się wołając: Nic nieprawda! Ja was nauczę itp.”. Zob. „Mieszczanin”, 15 IX 1904, nr 18, s. 5.

skazany bezskutecznie wnosił o wznowienie postępowania¹⁶⁷. Pomimo, iż w międzyczasie wyszły na jaw nowe dowody świadczące o niewinności odbywającego już karę w zakładzie karnym w Wiśniczu, zarówno prezydium sądu obwodowego jak i dyrekcja więzienia miały dopuszczać się karygodnych zaniedbań, m.in. fałszowania dokumentacji procesowej. Sprawa Gościńskiego została podniesiona na łamach lokalnej prasy.

Zakończenie

Data utworzenia i uruchomienia działalności Sądu Obwodowego miało istotne znaczenia dla Sądeczyny. Wyznaczenie Nowego Sącza jako siedziby obwodu sądowego oznaczało awans administracyjny miasta i regionu sądeckiego. Funkcjonowanie w Nowym Sączu odrębnej placówki sądowej o zasięgu ponadlokalnym stwarzało możliwości przyciągnięcia inteligencji urzędniczej. Funkcjonowanie sądów obwodowego i powiatowego oddziaływało na przedsiębiorców, duże znaczenie miała także szybkość rozstrzyganych spraw. Do miasta przybywali podsądni, którzy korzystali z lokalnych usług hotelowych, gastronomicznych, stanowili klientelę świeżo powstałych kancelarii adwokackich, pokątnych pisarzy oraz notariuszy. Fakt, że od przez ponad 150 lat Nowy Sącz stanowił nieprzerwanie siedzibę obwodu, a następnie okręgu sądowego, należy zawdzięczać decyzjom z połowy XIX w., skorygowanym dopiero w okresie II Rzeczypospolitej.

Rok	Liczba pracowników sądu
1856	52
1862	50
1866	43
1870	46
1875	50
1880	52
1885	52
1890	40
1895	42
1900	58
1905	62
1910	65

¹⁶⁷ „Sądeczanin”, I I 1903, nr 4, s. 7; „Wieniec i Pszczółka”, I II 1903, nr 5, s. 68.

Aneks 1

Skład personalny Sądu Obwodowego w Nowym Sączu (w nawiasie lata urzędowania)

Prezydenci

Antoni Kostecki (1855–1869)
Anton Panosch (1869–1870)
Edward Arzt (1870–1872)
Leonard Jarosch (Jarosz) (1872–1886)
Alojzy Szklarski (1886–1894)
Julian Tałasiewicz (1898–1909)
Edward Dąbrowa Kostka-Liebinsfeld
(1898–1911)
Józef Dobrowolski (1911–1911)
dr Franciszek Wyrwalski (1911–1925)

Wiceprezydenci

Antoni Panosch (1856–1865)
Aleksander Kawecki (1865–1873)
Julius Salamon von Friedberg
(1873–1874)

Radcy sądu krajowego

Anton Schatzel (1856)
Franciszek Ścibor Rylski (1856)
Józef Sokalski (1856–1872)
Józef Hawliczek (1856)
Teodor Kuszpeciniński (1856–1872)
Michał Dobrzański (1856–1858)
Adolf Arzt (1856–1862)
Antonii Schnitzel (1856–1861)
Josef Ritter Jaworski (1857–1866)
Julius Salamon von Friedberg
(1857–1872)
Josef Stieber (1865–1873)
Ludwik Zdański (1868–1878)
Mikołaj Kieryczyński (1873–1879)
Wilhelm Höflich (1873–1877)
Kajetan Damasiewicz (1873–1874)
Ferdynand Melzer (1870)
Anastazy Mikuszewski (1868–1872)

Władysław Łopacki (1875–1889)
Eliasz Haleczko (1875–1881)
Stanisław Majer (1875–1879)
Adam Dzikowski (1878–1891)
Franciszek Matyas (1879–1883)
Władysław Misiewicz (1880–1891)
Wiktor Lewiecki (1880–1887)
Ludwik Krzyżanowski (1882–1885)
Józef Łachecki (1884–1887)
Julian Wiśniowski (1886–1901)
Władysław Różański (1888–93)
Władysław Herold (1888–89)
Stanisław Mardyła (1892–97)
Jarosław Stebelski-Uhr (1892–1893)
Edward Kostka-Liebensfeld
(1893–1899)
dr Teofil Warchałowski (1894–1897)
Bronisław Kawski (1894–1900)
Jan Sitowski (1898–1905)
Piotr Leniński (1898–1904)
Józef Wilusz (1898–1903, 1907–1909)
dr Teofil Matusiński (1898–1908)
Franciszek Pisztek (1898–1911)
dr Władysław Drobner (1898–1904)
dr Tadeusz Wyrobisz (1898–99)
Dobiesław Szameit (1900–1905)
Wincenty Rajca (1900–1910)
Bolesław Wittig (1900–1909)
dr Jan Cieszyński (1900–1907)
Emil Tilles (1901)
dr Bronisław Wydrychiewicz
(1901–1905)
Marian Pieczonka (1902–1914)
Józef Wilusz (1898–1905)
Franciszek Leon Koch (1905–1909)
Józef Groniecki (1905–1914)
Witold Pawłowski (1906–1912)
dr Mieczysław Kicki (1907–1912)
Stanisław Czachurski (1907–1911)
Hieronim Jagoszewski (1908–1913)
Wiktor Kálmán (1909–1913)
Jan Bibro (1910–1914)

Teodor Przychocki-Ligęza (1910–1914)
Jan Hans (1910–1914)
Bolesław Rychlik (1910–1914)
Andrzej Filipowicz (1911–1914)
Józef Schneider (1912–1913)
Jan Kornakiewicz (1912–1914)
Jan Świdorski (1912–1914)
Stanisław Wisłowski (1913–1914)
Stanisław Kielar (1914)
Sekretarze Rady
Ludwik Zdański (1862–1868)
Mikuszewski Anastazy (1868–1872)
Josef Gułkowski (1872–1880)
Walentyn Trzmiel (1881–1882)
Julian Tałasiewicz (1883–1886)
Robert Leszczycki (1887–1888)
Stanisław Mardyła (1890–1891)
Józef Homolacz (1892–1893)
Feliks Wiśniewski (1892–1906)
Emil Hubicki (1896–1897)
Franciszek Pisztek (1897)
Władysław Majewski (1898–1901)
Bolesław Wittig (1898–1899)
Walenty Cycoń (1898–1899)
Aleksander Namysłowski (1898–1899)
Stanisław Czachurski (1898–1903)
Stanisław Niklewicz (1900–1906)
Mieczysław Bielecki (1900–1907)
dr Jan Kawalec (1900–1910)
Hieronim Jagoszewski (1900–1907)
Jan Hans (1902–1909)
dr Teofil Matusiński (1905)
Władysław Trzeciecki (1906–1909)
Wiktor Kálmán (1907–1908)
Stanisław Wisłowski (1908–1910)
Stefan Stiasny (1908–1910)
dr Karol Jakubowski (1908–1914)
Stefan Stiasny (1914)
Henryk Jasiński (1914)
Sędziowie (powiatowi)
dr Adolf Schwarz (1910–1911)
Jan Kawalec (1910–1914)
Stefan Stiasny (1910–1914)
dr Karol Jakubowski (1910–1914)
Aleksander Kraśnięcki (1910–1914)

dr Józef Krzyżanowski (1911–1914)
Stanisław Wisłowski (1912)
Mieczysław Karol Miszke (1912–1914)
Wiktor Smolik (1912)
Dominik Maciejowski (1912–1914)
Dr Jerzy Wiszniewski (1914)
Dr Karol Drószcz (1914)
Julian Smolik (1914)

Adjunkci sądowi

Josef Gułkowski (1856–1879)
Rudolph Schmiritz (1856)
Michał Liśkiewicz (1856–1857)
Kajetan Orlecki (1856–1857)
Nizefor Więckowski (1856–1857)
Nicefor Ritter von Ramult (1857)
Eduard Wahn (1857)
Alfred Żukotyński (1862–1863)
Mathias Czyszczan (1862–1864)
Kajetan Damasiewicz (1862–1865)
Johan Bandrowski (1863–1866)
Józef Tomicki (1864–1865)
Leo Hoszewski (Hoszowski) (1865–1872)
Anton Szmatka (1868–1872)
Andreas Lubaszek (1868–1872)
Walentyn Trzmiel (1868–1872)
Carl Hayderer (1865–1866)
Johan Beisch (1869)
Aleksander Kosterkieiwcz (1869–73)
Florian Dobiecki (1869–73)
Jan Wodecki (1870–1872)
Edmund Klemensiewicz (1870–1872)
Stanisław Mardyła (1873–1883)
Mateusz Wojcicki (1873)
Robert Leszczycki (1872–1881)
Apolinary Góra (1874–1883)
Jan Wojnakiewicz (1874–1876)
Józef Cyga (1875–1877)
Ludwik Misky (1876–1886)
Franciszek Homme (1877–1879)
Józef Kozubski (1880–1885)
Teofil Giebułtowski (1883–1884)
Michał Paluch (1886–1892)

dr Teofil Matusiński (1887–1894)
Wincenty Rajca (1890–1893)
Franciszek Pisztek (1890–1896)
Feliks Wiśniewski (1892–1896)
Emil Hubicki (1894–1895)
Walenty Cycoń (1894–1897)
Jan Muchowicz (1895)
Ludwik Dobrowolski (1894–1897)
Teodor Ligęza-Przychocki (1895–1897)
dr Kazimierz Ramult Baldwicz (1896)
Bolesław Wittig (1897)
Marceli Lebdowicz (1897–1899)
Mieczysław Bielecki (1898–1899)
dr Kazimierz Bielawski (1900–1908)
Aleksander Samuel Różycki (1907–1909)

Auskulanci

Emil Linhardt (1874)
Ignacy Gabrysiewicz (1874–1875)
Antoni Jezierski (1874)
Józef Zaufal (1874–1877, 1884–1892)
Julian Morelowski (1874)
Ludwik Klemesiewicz (1874–76,
1884–89)
Jan Bączalski (1874)
Jan Sitowski (1875)
Michał Paluch (1876–1881)
Alojzy Traunfellner (1876–79)
Tadeusz Cukrowicz (1875)
Ludwik Freindl-Freindelsherg (1875)
Zygmunt Kowalski (1876–1877)
Ludwik Drzygiewicz (1876–1877)
Władysław Teleśnicki (1876–1881)
Zygmunt Głębocki (1876–1877,
1885–1889)
Jozanfat Wajda (1876)
Tadeusz Gutkowski (1877)
Wincenty Rajca (1877–1883)
dr Edmund Hoszard (1878–1881)
Stanisław Gruszka (1878–84)
dr Bronisław Wydrychiewicz
(1878–1881)
Tytus Kowalski (1878–1881)
Józef Sułkowski (1878–1884)

Adam Krzyżanowski (1880–1882)
Kazimierz Wojtas (1880–1881)
Jakub Wojcik (1880–1881)
Franciszek Pisztek (1881–1884)
Władysław Majewski (1882–1885)
Bolesław Witting (1882–1887)
Feliks Ritter (1882–1888)
Władysław Chudzicki (1882)
Jan Muchowicz (1883–1884)
dr Maurycy Ertel (1883–1888)
Franciszek Dura (1883–1888)
Stanisław Krywult (1883–87)
dr Feliks Antonii Borzewski (1883)
Ludwik Dobrowolski (1884–1889)
Stanisław Dzikiewicz (1884–1890)
Marcin Stuber (1884–1888)
Gustaw Jasiński (1887–1890)
Władysław Habel (1888–1892)
Jan Podoleński (1889–1890)
Izydor Reben (1889)
Zygmunt Mayzel (1889–92)
Konstanty Czarniański (1889–1892)
Leon Wittig (1890–1896)
Franciszek Ksawery Brzozowski (1890)
Bronisław Kijas (1891–1894)
Teodor Ligęza (1891–1894)
Czesław Obtułowicz (1891–1894)
Koczorowski Walenty (1891)
dr Kawalec Jan (1891–1893)
Witold Pawłowski (1891–1895)
Władysław Trzeciecki (1892)
dr Kazimierz Solecki (1892–1896)
Dr Michał Dziewoński (1892–1896)
Hieronim Jagoszewski (1893–1896)
dr Alojzy Summer-Brason (1893)
dr Wincenty Chmura (1894)
Jan Hans (1894)
dr Andrzej Rajski (1894–1896)
Michał Bobakowski (1895–1897)
Jan Peleński (1895–1897)
Eugeniusz Sokalski (1895)
Antoni Turczyn (1895)
Kazimierz Wiśniowski (1895)
Jan Barbacki (1896)
Antoni Jarzębiński (1896)
Kazimierz Mischke (1896)

- Ludwik Dickman (1897)
Jan Kornakiewicz (1897)
Henryk Jasiński (1897–99)
Stanisław Smagowicz (1898–1899)
dr Karol Jakubowski (1898–1899)
Kamil Sozański (1898–1899)
Adam Pierzchalski (1898–1900)
Stanisław Kuźniorowicz (1898–1900)
Stanisław Matuziński (1898–1900)
dr Piotr Kosman (1898–1901)
August Zdański (1898–1900)
dr Marian Kulinowski (1900)
Franciszek Knapik (1900)
Adam Szczerba (1900)
Jan Tadeusz Schultz (1900)
Tadeusz Różański (1900–1901)
Michał Pazdanowski (1900–1901)
Michał Cycoń (1900–1901)
Stanisław Misiewicz (1900–1904)
Ludwik Langer (1900–1901)
Andrzej Gliński (1900–1901)
Edward Rabcz (1900)
Tadeusz Munk (1900–1902)
Ignacy Szajdzicki (1901)
dr Tadeusz Flis (1901–1905)
Michał Celewicz (1902)
Tadeusz Paszkiewicz (1902–1903)
Andrzej Gliński (1902)
Izydor Gibas (1902–1903)
Emilian Lewicki (1902–1904)
Zygmunt Wasiewicz (1902–1903)
dr Florian Misko (1902–1905)
dr Maksymilian Meiss (1902–1905)
Antoni Wasiewicz (1902–1906)
Karol Smoleń (1902–1903)
dr Wiktor Smolik (1903–1905)
dr Zygmunt Wusatowski (1903–1907)
dr Jan Zgórnai (1903)
Michał Nieć (1904–1905)
dr Otmar Bogulski (1904–1906)
Stanisław Tadeusz Skuha (1904–1905)
Włodzimierz Winnicki (1904–1906)
Juliusz Wilusz (1904–1907)
- Jan Kanty Gozdawa Reklewski
(1904–1909)
dr Stanisław Bocheński (1906)
Julian Smolik (1906–1908)
dr Józef Łodygowski (1906)
Teofil Kostecki (1906–1908)
Jan Schmue (1906)
dr Karol Pers (1906)
Franciszek Parylewicz (1906–1909)
Feliks Borowczyk (1907)
Teofil Kostecki (1907)
Franciszek Burka (1907–1909)
Ernest Marschalko (1907–1909)
Stanisław Kosman (1908–1910)
Eugeniusz Lenik (1908–1910)
Lubomir Kaczmarczyk (1908–1909)
Jan Kurowski (1909–1910)
dr Franciszek Ksawery Długopolski
(1909)
dr Fryderyk Zimmerman (1909)
Józef Gustaw Kumor (1909–1910)
Aleksander Hassaj (1909–1910)
Józef Waga (1910)
Jan Brodacki (1910)
Michał Marynowski (1910–1912)
Stanisław Filipowski (1910–1912)
Markus Aron Ameisen (1910–1912)
Mikołaj Marynowski (1912–1914)
Jan Wodecki (1912)
Jan Hordyński (1912–1914)
Walenty Puch (1912–1913)
Antoni Dobrowolski (1912–1914)
Abraham Holländer (1912)
dr Władysław Gutkowski (1912)
Bolesław Gardulski (1912–1913)
Stanisław Celewicz (1912–1913)
Bolesław Zygmunt Wroński (1913)
Jan Kukulak (1913–1914)
dr Ferdynand Kirsznier (1914)
Wojciech Koszyński (1914)
dr Ernest Walerian Reiss (1914)
Jan Biedroń (1914)
Tomasz Bronisław Maciejowski (1914)